

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 40 Volume: 8 Issue: 40

Ekim 2015 October 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

HRİSTİYAN ORYANTALİZMİNİN KADINLAR ŞUBESİ: FES/SPFEE CEMİYETİ ÖRNEĞİNDE KADIN MİSYONERLERİN EĞİTİM GEÇMİŞLERİ

WOMEN DEPARTMENT OF CHRISTIAN ORIENTALISM: EDUCATIONAL BACKGROUND OF WOMEN MISSIONARIES AS A SAMPLE OF FEMALE EDUCATION SOCIETY

Arzu M. NURDOĞAN*

Öz

Osmanlı Devleti'nin modernleşme tarihinde oryantalizm ve sömürgecilik gibi misyonerlik de, belirleyici paradigmalardanır. Devletin tüm sistemine, müesseselerine, nihayet zihniyetine sirayet eden Batılılaşma hareketlerinde misyoner okulları vakıasının, eğitimdeki reformları zaruri ve kaçınılmaz kılan etkenler arasında yer aldığı aşikârdır. Misyoner teşkilatlarında kadınların asli misyonerler olarak görev alması fikrinin kabul edilmesini müteakip Protestan cemiyetleri, kadın misyonerlerin eğitimine yönelik yatırımların gerçekleştirilmesinde daha istekli olmuşlardır. Kadın misyonerlerin erkek meslektaşları gibi, gittikleri bölgelerin dilini, gündelik yaşam pratiklerini, dini ritüellerini, kültürlerini öğrenmeleri ve Protestanlık haricindeki inanç sistemlerine mensup erkek ve kız çocuklarını Hristiyanlaştırmalarını kolaylaştıracak sağlam bir teoloji ve öğretmenlik eğitimini almaları ihtiyacının ortaya çıkması üzerine on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere'de kadın misyoner adaylarına da bu yönde eğitim imkanı sunan merkezler kurulmaya başlamıştır. Bu bağlamda araştırma, gerek XIX. yüzyılda gerekse günümüzde en yaygın dinsel-siyasal hareket olan misyonerliğin iyi anlaşılıp tahlil edilmesinde önemli olan, kadın misyonerlerin yetiştirilmesi konusuna katkı sağlamak düşüncesiyle kaleme alınmıştır.

Anahtar Kavramlar : Misyoner, kadın misyoner, eğitim, misyonerlik eğitimi, misyonerlik cemiyeti, FES/SPFEE.

ABSTRACT

The missionary work such as orientalism and colonialism is one of the decisive paradigms in the modernization history of the Ottoman Empire. It is apparent that the fact of missionary schools in the westernization movements spreading to all system, the institution and lastly the mentality of the empire is among the factors that makes the reforms in the education mandatory and indispensable. Following the acceptance of idea of taking charge of the women as principal missionaries in the missionary organisations, Protestant societies have become more aspirant to make investments for the education of the women missionaries. The centres offering education opportunity to the women missionary candidates in England as of the second half of the nineteenth century in that way upon the appearance of the requirement of taking a competent theological and teaching education that makes easier to learn the language of the region, daily life practices, religious rituals and cultures and to christianize the girls and boys with other belief systems except Protestantism such as men colleagues. In this regard the study has been written up in order to contribute to the women missionary teaching that is important to read and analyse the missionary work thoroughly that is the most common religious-political movement both in the nineteenth century and nowadays.

Keywords : Missionary, women missionary, education, missionary education, missionary society, FES/SPFEE.

*"From many an ancient river,
From many a palmy plain,
They call us to deliver,
Their land from error's chain"*

(The Forty-First Report of the Society for Promoting Female Education in the East, Ocak, 1875: 35)¹

On dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren evvela Kahire olmak üzere muhtelif Osmanlı vilayetlerinde Müslüman ailelerin, çocuklarını misyoner okullarına ve Avrupa'ya talebe olarak göndermeye başlaması, misyonerlerin Hristiyanlık inancını Osmanlı Devleti'ne yaymak üzere başlattıkları çabalarda yeni bir motivasyon unsuru olmuştur. Dini gerekçelerden ziyade resmi eğitimdeki eksikliklerin, çocukları üzerindeki olumsuz etkilerinden duydukları endişeyle bu okullara müracaat eden aileler, misyonerleri Müslümanlar arasında dahi Protestanlığı yaygınlaştırmanın mümkün olabileceğine dair ümitlendirmişti. Ancak misyonerlerin yine de temkinli adımlarla ilerlemeyi tercih ettikleri ve bir anda tüm Müslümanların şimşeklerini üzerlerine çekmekten imtina ettikleri anlaşılmaktadır. Sözgelimi *Church Missionary Society*'nin

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü. E-mail : arzu.nurdogan@marmara.edu.tr

¹ Döneminde sıkça ezberletildiği anlaşılan bir Hristiyan ilahisinden.

Akdeniz misyonunda görevli misyonerlerinden Papaz Schlien; Hristiyanlık propagandasında çok yavaş ve derinden hareket etmenin, bir süre izleyici olarak kalmanın; matbaa ve sağlık sektörlerinde çalışarak halk nazarında bir sempati kazanmanın, kadın misyonerlerden yararlanmanın ve imparatorluğun en hassas döneminde faaliyetleri şiddetlendirmenin gerektiği konusunda uyarıyordu (CMS Arşivi, *Foreign Intelligence*, Aralık, 1832: 511).

Kadınların eğitimi, Osmanlı Devleti'nin güçlü olmadığı alanlardan biri olması itibarıyla misyonerlik faaliyetlerindeki en önemli başlıklardan biri haline gelmiştir. Billhassa erkekler ve kadınlar arasındaki münasebetlerde mahremiyet sınırlarının hayli geniş tutulduğu topraklarda, kadınlara yönelik kadınlar üzerinden gerçekleştirilen faaliyetler önem kazanmıştır. Sözelimi CMS'in Kudüs misyonunda görevli misyonerlerinden Papaz Frederick Wolters, *Society for Promoting Female Education in China, India and the East* (SPFEE/FES) cemiyeti genel başkanı Papaz H. Wright'a hitaben; Levant misyon bölgesinde dolaştığı tüm istasyonlarda gerek Pazar ayinlerinde, İncil sınıflarında yahut Protestan okullarında gerekse diğer organizasyonlarda kadınların yok denecek kadar az olduğunu bildiren bir mektup kaleme almış ve bölgede ilkokul ve üstü eğitim veren kurumların açılması için cemiyetten destek istemiştir. Papaz Wolters, bu hususta SPFEE'in inisiyatif alması durumunda açılacak yatılı okul mezunlarının, hem bölgedeki nehari mekteplerinde öğretmen olarak çalışabileceklerine hem ev ziyaretleri, eliş toplantıları ve medikal misyonlar vasıtasıyla misyonerlik yapabileceklerine dikkat çekmekteydi (SPFEE Arşivi, *FES.*, AM 5 [1878-1885], No. 7311, 7346, 7427).

Ne var ki Türkçe alan yazında, yabancı dildekilerin aksine misyon hareketinin paradigmasının belirlenmesinde, misyoner eğitiminin yeri ve önemi araştırmacıların dikkatini çeken konular arasında yer almamaktadır. Sözelimi gerek Osmanlı Devleti'nde gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nde azimle çalışan misyonerlerin faaliyetleri, benimsedikleri doktrinleri incelenmişse de (Danacıoğlu, 1993; Haboubi, 2010; Buzpınar, 2003: 107-120; Deringil, 2002; Somel, 2010; Fortna, 2002; Özdalga, 2005: 254-273; Davison, 1987: 1031-1044; Haydaroğlu, 1993; Dinçer, b.t.; Vahapoğlu, 1997; Polvan, 1952; Arıç, 1999; Mutlu, 2005; Kocabaşoğlu, 1989; Dalyan, 2012; Erdoğan, 2008; Aykıt, 2008; Oymak, 2012; Turan, 2011; Tozlu, 1991; Sevinç, 2007; Kırşehirlioğlu, 1963; Halidi-Ferruh, 1968; Gündüz-Aydın, 2002; *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, 1996; Tümer-Küçük, 1993), ne kadın misyonerler ne bu misyonerlerin kimliğinin, öğretilerinin nasıl ve hangi şartlar altında şekillendiği hakkında analitik çalışmaların mevcudiyetinden bahsedilebilir.

Bu bağlamda, Hristiyanlığın temel dogma ve düşüncelerinin yaygınlaşmasında gerek varoluşsal gerekse fonksiyonel açıdan hayati olan misyonerlerin, eğitim gördükleri kolejlerin, seminerlerin, teoloji fakültelerinin, araştırma enstitülerinin vs. kurumların, günümüzde en yaygın dinsel-siyasal hareket olan misyonerliğin iyi anlaşılıp tahlil edilmesinde önemi büyüktür. Misyoner öğretmen yetiştiren merkezler üzerindeki müstakil çalışmalar, misyon anlayışının daha iyi kavranmasına yardımcı olurken, misyonerlerin hem içinde yaşadıkları hem görevlendirildikleri sosyal-siyasal çevreye yönelik düşüncelerinin nasıl şekillendiğini irdelemeye katkı sağlamaktadır. İsa Mesih, kurtuluş, günah, tövbe kavramları etrafında gelişen eğitim programları misyon hareketinde merkezi bir önemi haizdir. Bu bağlamda "kadınlar için çalışan kadınlar" sloganıyla hareket eden ve kadın misyon hareketindeki en önemli cemiyetlerden biri olan SPFEE'e mensup kadınlar da, erkek meslektaşları gibi -onlardan nispeten az örgütlenmişlerse de- XIX. yüzyılda insanoğlunun kötülüğün tahakkümünden kurtarılması, şeytanın yeryüzündeki saltanatının son bulması, gönül ve ruhun yüce kudrete, ilahi çağrıya açılması mesajlarını yayan ve hesap günü konusunda halkı uyarak onları tövbeye ve Tanrı'ya imana davet eden kimseler olarak yetiştirilmişlerdir. Araştırmanın temel problemi; kendilerini insanların kurtuluşu için araçlar, Tanrı'nın mutlak hakimiyetine inanan muvahhidler ve Hristiyan geleneğinin haricinde kalan tüm anlayışları değiştirmeye çalışan sosyal inşacılar olarak gören misyonerlerin nasıl bir özel-öğretmenlik eğitiminden -ders programları, öğretim kadrosu, teşkilat yapısı, değerlendirme süreci- geçerek görevlendirildikleri konusudur. Böylece imparatorlukta misyoner okullarında faaliyet gösteren "misyoner öğretmen" fenomeninin aydınlatılmasına katkı sağlamak hedeflenmiştir. Bu kapsamda XIX. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nde en yoğun ve etkili faaliyet gösteren kadın Protestan teşkilatları arasında yer alan SPFEE'e mensup misyonerlerin elyazılı metinleri, gelen-giden evrakı, fotoğraflar, merkez tarafından alınan kararlar ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde konu hakkında sınırlı sayıdaki evrak kendi koşulları içerisinde, olduğu gibi tarihsel yöntemden ve konu hakkında kaleme alınmış eser, makale ve tezlerden oluşan ikinci el kaynaklar tarihsel araştırma deseninden yararlanılarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin Arap vilayetlerinde misyoner olarak çalışmakla, İngiltere'de evangelist sıfatıyla faaliyet göstermek arasında temelde farklılık bulunmamaktadır. Nitekim her iki coğrafya açısından da misyonerlikte kadınların yeri ve rolü henüz net bir anlama kavuşmamış, meşruiyet kazanmalarına ve tahsisat ayrılmasına dair meseleler çözülmemiş ve erkek misyonerlere olan bağımlılığın üstesinden gelinememiştir. Ne var ki kadınların misyoner sıfatıyla olmasa da, gerek İngiltere'de büyük şehirlerin haricindeki alanlarda ihmal edilmiş sınıflar arasındaki evangelik

nitelikteki faaliyetleri gerekse misyon bölgelerinde misyoner eşleri olarak eğitim, sağlık vb. alanlardaki çalışmaları, kadın misyonerlerin yetiştirilmesi için özel okulların açılması konusunu gündeme getirmiştir (Semple, 2003: 1-70). Zira misyonerlik faaliyetlerindeki başarı ile misyonerlerin eğitim düzeyleri arasında doğrudan bir rabita mevcut olduğu gibi, evli/bekâr kadınların cemiyet mensubu misyoner sıfatıyla misyon bölgelerinde faaliyet yürütmeleri, Protestan misyon anlayışı üzere aldıkları eğitim doğrultusunda gerçekleşmiştir. Başka bir ifadeyle kadınların Hz. İsa'nın emri, çağrısı, sevgisi, Tanrı'nın yüceliği, misyonerlerin görev ve sorumlulukları, misyon anlayışı vb. alanlarda özel bir eğitim görmeleri, misyonerlik cemiyetlerinin kadın üye sayısını artıran temel unsurlar arasındadır. Nitekim Filistin'e misyoner sıfatıyla kadınların, resmi olarak gönderilmeye başlandığı Keswick Kongresi'nin (Randall- Price, 2000: 1-56)²; Willows, Olives, Mildmay Deaconesses Institute gibi kadın misyoner yetiştiren okulların açılmasından sonraki tarihe denk gelmesi tesadüf sayılmamalıdır (Stock, 1907: 7)³. Bununla birlikte istatistikler Osmanlı hakimiyetindeki Filistin topraklarında 1887 ile 1909 yılları arasında bekâr kadın misyoner sayısının 75 olduğunu göstermektedir ki, misyoner eşlerinin ve kızlarının dahil edilmediği bu rakamın yüksekliği aşıkardır (CMS, *The Palestine Mission. Handbooks of the CMS Missions*, 1910)⁴. Ayrıca misyonerliğin cinsiyetlere göre dağılımı hakkında yüzyılın geneli değerlendirildiğinde; bekâr kadın misyoner sayısının evli/bekâr erkeklere nispetle fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu oran 1894 senesinde 11'e 20, 1897'de 12'ye 29 ve 1902'de 1'e 90 olarak gerçekleşmiştir (CMS, *The Palestine Mission. Handbooks of the CMS Missions*, 1910)⁴.

SPFEE CEMİYETİNİN KURULUŞU VE YAPISI

Society for Promoting Female Education in the East (SPFEE)'in kurulmasında öncü isim; uzun yıllar boyunca Çin'de misyonerlik yapmış ve yetişkin kadın nüfusun önyargılarının aşılması, batıl inançlarının kronik, ahlaki açıdan cehaletlerinin bağımlılık arzettiği ve Doğu'nun demografik yapısında geniş bir tabana sahip değişkenlerinden olan kadınların zihinlerine nüfuz etmenin imkânsız olduğu yönündeki yaygın kanaate katılmayıp, genç yaştan itibaren "doğru" bir eğitim sürecine dahil edilecek kız çocuklarının aidiyet dünyasının ve kimlik gelişiminin "istenen/hedeflenen" doğrultuda manipüle edilebileceğine inanmış olan Amerikalı Papaz David Abeel'dir (Williamson, 1848)⁵. Kendilerini "Şefaata bacıları" (Sisters of Mercy) olarak adlandıran bir grup kadın misyonerin ve misyoner eşinin verdiği destekle, 25 Temmuz 1834 tarihinde kurulan bu cemiyetin hedefi; kadın eğitiminin yok denecek kadar düşük düzeyde olduğu Doğu'da – Osmanlı Devleti, Kaffraria, Cape, Hindistan, Sri Lanka, Cava, Borneo, Macao, Singapur, Çin- İngiltere, Basel, Cenevre, Berlin gibi Batı'nın gelişmiş kentlerinde yaşayan Hristiyan kadınların başış ve katkılarıyla, yatılı ve gündüz kız okullarını açmak suretiyle Protestanlığı yaymaktır (*Female Agency Among the Heathen: As Recorded in the History and Correspondence of the Society for Promoting Female Education in the East*, 1850: v, viii). Cemiyetin Hindistan'da açtığı misyon bölgeleri; 1837'den 1888'e Madras, 1854'te Cuttack ve Orissa, 1855'de Kalküta, 1863'de Multan, 1867'de Ludhiana, 1869'da Agra ve 1895'te Coonoor'dır. Cemiyetin Çin'de faaliyet gösterdiği misyon bölgeleri ve tarihleri ise şöyledir: 1818'de Amoy, 1848'den 1888'e Ningpo, 1856 ile 1880 arası Şangay, 1858'de Hong Kong, 1875'te Foochow ve 1836'da Singapur'dur. Japonya'da Osaka (1877) ve Hakodate/Esashi (1896)'de faaliyet göstermişlerdir. Güney Afrika'da Cape Town (1846-1876) başta olmak üzere Kaffraria ve Peelton'da 1855 ile 1892 yılları arasında, Newlands ile Kahoon'da 1857'den 1883'e dek istasyon açmışlardır. Ayrıca Sri Lanka, Sierra Leone, Nijerya, Burma, Penang, Yunanistan ve Cezayir'deki bazı kız okullarına yardım göndermişlerdir. Osmanlı Devleti'nde ise, Anadolu'daki birtakım Protestan kız okullarına kaynak ve personel yardımında bulunmakla beraber (SPFEE Arşivi, *The Twenty-Sixth Report of the Society for Promoting Female Education in the East*, Ocak, 1860: 14-15)⁶; 1863 senesinde Nasıra'da, 1878'de

² XIX. yüzyılın son çeyreğinde bütün Protestan misyon bölgelerindeki gelişmeleri etkileyen, 1887 senesindeki bu kongrenin akabinde Filistin'e on yedi kadın misyoner gönderilmesine karar verilmiştir (Stock, 1899, C. II: 527-528).

³ Mezheplerarası misyon çalışmaları üzerine 1856'daki ilk kongreyi düzenleyen komitenin ileri gelenlerinden Papaz William Pennefather'ın kuruculuğunu yaptığı Mildmay Deaconesses Institute, 1860 senesinde teşkil edilmiştir. Anglo-Sakson kadınlar için iyi bir eğitim ve kıymet itibar edilen bir kariyer imkânı sunan ilk kuruluşlardan biri olan Mildmay; genç kadınlara misyon bölgelerine gitmeden evvel iki yıl süreyle misyonerlik eğitimi vermeyi amaçlamıştır. Teorik ve pratik derslerin yanısıra, 1866 senesinden itibaren hemşirelik eğitimi vermeye başlayan okulun mezunları, dış misyonlarda kadınlar tarafından idare edilen medikal misyonerliğin öncülüğünü yapmışlardır (Semple, 2003: 59).

* Bu istatistikler yalnızca CMS tarafından tutulan kayıtlar dikkate alınarak hazırlanmıştır.

⁴ Bu rakamları Turkish Arabia olarak adlandırılan misyon bölgesindeki 11'e 11 ve İran'daki 24'e 27 nispetleriyle karşılaştırmak için bkz. CMS, *The Persia and Turkish Arabia Missions*, London: CMS, 1909.

⁵ Reformed Dutch Church'e mensup bir papaz sıfatıyla misyonerlik yapmış olan David Abeel (1804-1846)'in hatıratı yeğeni tarafından düzenlenmiş ve 1848'de yayınlanmıştır.

⁶ Harput, Antakya, İzmir ve Bursa'daki kız Protestan okulları bunlar arasında yer almaktadır. Söz konusu okulların arşiv kayıtları için bkz. BOA., 3 Ekim 1882 (20 Za 1299), MF.MKT. [Maarif Nezareti Mektubi Kalemi], 77/61; 17 Kasım 1883 (17 M 1301), Y.A.RES. [Yıldız Resmî Maruzat], 22/6; 1 Haziran 1884 (7 Ş 1301), Y.A.RES., 24/3; 22 Haziran 1884 (28 Ş 1301), Y.A.RES., 24/21; 8 Aralık 1884 (19 S 1302), Y.A.RES., 26/31; 4 Ekim 1890 (19 S 1308), Y.A.HUS. [Yıldız Hususî Maruzat], 249/69; 5 Temmuz 1891 (28 Za 1308), DH.MKT. [Dahiliye Mektubi Kalemi], 1846/52; 23 Temmuz 1891 (16 Z 1308), İ.DH. [İrade Dahiliye], 1237/96917; 6 Ocak 1900 (5 N 1317), DH.TMİK.M. [Dahiliye Muamele], 80/4; 13 Mart 1907 (28 M 1325), ŞD. [Şura-yı Devlet], 2757/1.

Beytullahim'de, 1889'da Şifa Amr'da, 1861'de Cebel-i Lübnan dahilindeki Şemlan'da, 1882-1898'de Celile'de, 1860'dan 1890'a Kahire'de ve 1859-1862 ile 1868-1871 tarihleri arasında Beyrut'ta istasyon açmak suretiyle doğrudan misyonerlik faaliyetinde bulunmuşlardır (*Female Agency Among ...*, 1850: ix-x).

Cemiyetin 1841'den 1899'a dek genel sekreteri olan Rosamond Anne Webb'in 1899 senesinde vefatıyla dağılan SPFEE mensuplarından yirmi dördü, Church Missionary Society'e katılmış ve söz konusu teşkilatın kadın misyonerleri Filistin'de Nasıra, Beytullahim ve Şifa Amr istasyonlarında; Çin'de Hong Kong ve Foochow'da; Japonya'da Osaka ve Hakodate'de; Hindistan'da Agra ile Multan'daki istasyonlarında misyonerlik faaliyetlerine devam etmişlerdir. Eylül 1899 tarihinde Şemlan istasyonu daha sonra *Middle East Christian Outreach* adını alacak olan British Syrian Schools (Durham University Archives, "Syria. Ladies' Association for the Social and Religious Improvement of the Syrian Females", [1867-1869], G19/3/81)⁷ komitesine teslim edilmiştir (SPFEE Arşivi, FES., AM6 [1895-1899], No. 11849, 11862, 11863, 11875). SPFEE'in Singapur'daki misyon bölgesi *Church of England Zenana Missionary Society*'e devredilmişken Cuttack, Orissa istasyonları -1 Temmuz 1899 tarihinden itibaren- *Baptist Missionary Society*'e ve Coonoor'da Bayan Dawson'ın idaresindeki misyon ise *London Missionary Society*'e transfer edilmiştir. Ayrıca kapanışından evvel Ludhiana'daki misyon binalarını Kuzey Hindistan Tıp Fakültesi'ne satan SPFEE, misyonun Amerikan Presbiteryen cemiyetine devredildiğini açıklamıştır (CMS Arşivi, 1907-1915, CMS/W [Women's Department]/A 3). Her ne kadar 1899 senesinde SPFEE'in faaliyetleri sona ermişse de cemiyet bağışçılarının, diğer Protestan teşkilatlarında misyonun mesajını yaymaya devam eden kadın misyonerlere olan desteği 1915 senesine kadar takip edilebilmektedir (CMS Arşivi, 1893-1968, CMS/W; CMS/W/A [Administration]; CMS/W/C [Committee work]; CMS/W/O [Outside organisations]).

Cemiyetin sahada aktif vazifeyle görevlendirdiği kadınlar, diğer cemiyetlerin misyonerliğin kadınlar için de geçerli hizmet alanlarından biri olduğuna ikna edilmesini kolaylaştırmıştır. Ayrıca kadın misyonerler yerel halkla irtibatın kurulmasında, hane içlerine kadar nüfus edilmesinde ve çocuklarla samimi münasebetlerin geliştirilmesinde yalnızca işe yarar değil, aynı zamanda başarılı olmuşlardır. Sözgelimi cemiyetin Lübnan'daki misyonerlerinden Lucy Hicks'in başlangıçta toplam mevcudu ona ulaşmayan Şemlan'daki öğretmen okulundan, yirmi altı yıllık bir çalışmanın sonunda Nasıra, Gazze, Kahire ve diğer vilayetlerden gelen bin beş yüz civarında kız öğrenciyi mezun etmesini (*The Fiftieth Report of the Society for Promoting Female Education in the East*, Ocak, 1885: 41) bu başarının bir göstergesi olarak değerlendirmek mümkündür. Diğer taraftan SPFEE'in kadın eğitimini üstlenmeyi ilk göze aldığı yerin Hindistan olması şaşırtıcı değildir. Hedef, Bengal'de yüzyılın başlarında açtıkları bir kız okulu vasıtasıyla ilk defa kadınların eğitimine teşebbüs eden Baptist misyonerlerinden, bu vazifeyi devralmaktır (SPFEE Arşivi, FES., AM 1 [1834-1846]). İlerleyen yıllarda Hindistan'dan Çin'e, Afrika'dan Levant'a dek uzanan bölgelerde açtıkları okul ve çalıştırdıkları personel sayısını mütemediyen yükseltmişlerdir. Yalnızca 1861 senesinde sekiz misyoneri sahada görevlendirmiş, kırk dört misyoner adayı aktif görev için cemiyet heyetine takdim edilmiştir. Bunlar Kahire'de Bayan Arnott ve Bayan Hobbs, İzmir'de Bayan White, Bellary'de Bayan Cross, Graham's Town'da Bayan Castle, Landour'da Bayan Lister, Sierra Leone'da Bayan Shuff ve Lübnan-Şemlan'da Bayan Dillon'dır (*The Twenty-Eighth Report of the Society for Promoting Female Education in the East*, Ocak, 1862: 7). Cemiyet bünyesinde Osmanlı Devleti'nde Protestan kız okullarının açılması fikrinin gündeme getirilmesinde; Arap vilayetlerinde meskun Hristiyanları tek bir yapı altında biraraya getirebilmek ve cemaat sayısını artırabilmek hedefiyle faaliyet gösteren Kudüs Piskoposluğu'nun (*The Palestine Mission*, 1910: 3-4), bölgede açmayı planladığı okullar için kadın misyoner-öğretmen teminine destek talebi de etkili olmuştur (SPFEE Arşivi, FES., AM 1 [1834-1846], No. 1048). Söz konusu talep üzerine, 1842 senesinin Aralık ayında Bayan Garborough, piskoposluğun kız okulları açma planına yardımcı olmak amacıyla Kudüs'e gönderilmiştir (SPFEE Arşivi, FES., AM 1 [1834-1846], No. 1197).

SPFEE Doğu'daki Protestan okullarına personel yardımının yanısıra okul malzemeleri, öğretim materyalleri, piyasa değeri olan satılık eşya ve para desteğinde bulunmaktaydı. Cemiyetin ilk misyoneri olan Eliza Thornton, 1836 senesinde Malakka'ya gönderilmişken; aynı yıl Elizabeth Carter bir yetimhaneyi idare etmek üzere Kanpur'da; Anne Thomson Çinsura'da ve Mary Craven Madras'da görevlendirilmiştir. Yine 1836'da Singapur'a da giden misyonerlerin, Çin'e ve Hindistan'a ulaşması 1840'ı bulmuşken, Güney Afrika'ya 1848'de ve Japonya'ya 1877'de intikal etmişlerdir. SPFEE misyonerleri Osmanlı Suriyesi'nde ve Filistin'de 1860'lardan itibaren faaliyet göstermeye başlamışlardır⁸. Filistin'de 1863 senesinde Nasıra'yı,

⁷ Kuruculuğunu Elisabeth Bowen Thompson ve Augusta Mentor-Mott'un yaptığı cemiyet, 1860 senesinden itibaren Filistin ve Suriye'de açtıkları kız okullarıyla -1869'da yirmiyi aşan öğretim kurumları arasında Beyrut'taki öğretmen okulu (1860) bilhassa önemlidir- en etkin faaliyet gösteren misyonerlik teşkilatları arasında yer almaktadır. Söz konusu cemiyet tarafından açılan okullar hk. ayrıca bkz. BOA., 13 Mart 1907 (28 M 1325), ŞD., 2757/1.

⁸ 1860 senesinde Dürziler ve Maruniler arasında yaşanan çatışmalar, bölgeyi misyonerlik cemiyetlerinin faaliyetlerini yoğunlaştırması için elverişli hale getirmiştir. Nitekim yetim çocuklara yönelik eğitim faaliyetleri ve hemşirelerin/medikal misyon yararına çalışanların yetiştirilmesi alanındaki çalışmalarıyla tanınmış olan *Prussian Deaconesses of Kaiserswerth* cemiyeti, 1860 senesinde Beyrut vilayetinde elli

1878'de Beytullahim'i ve 1889'da Şifa Amr'ı merkez istasyonlar olarak tespit etmişlerken, Suriye'de Şemlan'a ve Cebel-i Lübnan'a 1861 yılında yerleşmişlerdir. Ayrıca 1882-1898 yılları arasında Celile köy misyonunu yürütmüşler, 1860'dan 1890'a dek Kahire'de misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. SPFEE'in Beyrut vilayetindeki faaliyetleri ise 1859-1862 ile 1868-1871 senelerini kapsamaktadır⁹. Misyon okulları açmak, profesyonel misyonerleri görevlendirmek suretiyle doğrudan yürüttüğü misyonerlik faaliyetlerinin yanısıra SPFEE; Hindistan, Çin, Seylan, Sierra Leone, Nijerya, Burma, Penang, Yunanistan, Cezayir başta olmak üzere tüm Levant coğrafyasındaki¹⁰ Protestan hareketine malzeme, insan kaynağı yardımı ve desteği göndermiştir (Keen, 1997: 1-2; SPFEE Arşivi, FES., AM 2 [1846-1863], No. 2997, 3293; *The Twenty-Forth Report of the Society for Promoting Female Education in the East*, Ocak, 1858: 13).

SPFEE yahut FES'in kadın nüfusa yönelmesindeki temel gerekçeler; istikbalde anne olacak kızların çocuklarını, yetiştikleri ve doğruluğuna inandıkları sistem çerçevesinde* büyütmeleri gerektiği ve bu okullarda verilen pratik eğitimle -ev ve el işleri vb.- elde edilecek somut başarıların neticesinde, misyonerlik faaliyetlerine karşı yaygın tepkileri önlemek düşüncesidir (*Female Agency Among ...*, 1850: 2-3). Ayrıca Protestan misyon teşkilatlarında asırlardır çalışan erkek misyonerlerin, kadın nüfus üzerinde etkili olamadıkları ve kapalı toplum yapısında farklı cinse mensup bulunmaları itibarıyla muhtemel bir başarıyı istikbalde dahi yakalayamayacakları gerçeği, kadınlara İsa Mesih'i öğretme ve Tanrısal krallığı ilan etme vazifesinin Avrupalı hemcinslerine ait olduğu fikrini ortaya çıkarmıştır¹¹. Bu düşünce "bir kadının gönlüne, kadından daha iyi kim nüfuz edebilir? Ve bütün baskılar, mahrumiyetler ve güçlükler içerisinde ihtiyaçlarını kim en iyi bilebilir?" şeklindeki suallerle desteklenmeye çalışılmıştır (*Female Agency Among ...*, 1850: 5).

Protestan okullarında genel kültür, tabii bilimler ve Hristiyanlık eğitimine tabi tutulan erkekler için; "barbarlık", "sapkınlık" ve "cehalet" kısıcında kalmış kadınların (*The Thirty-Fifth Report of the Society for Promoting Female Education in the East*, Ocak, 1869: 38-39; Poole, 2003: 201-202) uygun partner olamayacakları kanaatinden ve onları, eşlerinin daha iyi Hristiyanlar olmasına katkı sağlayacak niteliğe getirmenin gerekliliğinden hareketle cemiyet, kız okullaşmasının şart olduğuna inanıyordu. Bu amaçla Amerikalı Papaz David Abeel'in teşebbüsü ve Baptist papaz William Noel'in katkısı ile 1834 Temmuz'unda, muhtelif mezheplerden önde gelen kadınların davet edildiği bir toplantı Londra'daki St. John's şapelinde gerçekleştirilmişti. Cemiyet tüzüğü'nün kabul edildiği toplantıda, kurulan teşkilatın öncelikli hedefinin; Çin ve tabii devletlerinde kız okulları açmak, öğretim kurumlarını idare edebilecek, dini anlamda rehberlik

kız çocuğunun himaye edildiği bir yetimhaneyi açmıştır (Richter, 1910: 222-223, 416, 418-419; BOA., 4 Ağustos 1898 [16 Ra 1316], *İ.HUS.*, 66/1316; 8 Ağustos 1898 [20 Ra 1316], *BEO.* [Babialı Evrak Odası], 1173/87931; 8 Eylül 1898 [21 R 1316], *DH.MKT.*, 2103/17; 8 Eylül 1898 [21 R 1316], *DH.MKT.*, 2103/38; 11 Aralık 1899 [8 Ş 1317], *Y.PRK.AZN.* [Yıldız Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı], 20/74; 12 Temmuz 1900 [15 Ra 1318], *BEO.*, 1517/113731; 2 Eylül 1901 [18 Ca 1319], *ŞD.*, 2712/2; 3 Eylül 1902 [30 Ca 1320], *MV.* [Meclis-i Vükela Mazbataları], 104/73; 13 Eylül 1902 [10 C 1320], *BEO.*, 1918/413818; 8 Kasım 1908 [13 L 1326], *ŞD.*, 2771/26).

⁹ Cemiyet 1884-1885 yıllarında Kıbrıs'ta da bir misyon hareketi başlatmak istemiş, ancak bütçedeki yetersizlik bu teşebbüse mani olmuştur. Sözgelimi 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki iddialarını artırmasından en fazla rahatsız olan devletlerden İngiltere, Berlin'de yeni bir antlaşmanın yapılması kararlaştırıldıktan sonra, durumdan kendi lehine yararlanmayı bilmiştir. Nitekim Rus tehlikesi bahanesiyle Doğu Akdeniz'deki konumunu güçlendirmek isteyen İngiltere, Kıbrıs'ı 4 Haziran 1878 tarihinde imzaladığı bir antlaşmayla, mülkiyet hakları saklı kalmak şartıyla imparatorluktan devralmıştır. Böylece İngiltere Birinci Dünya Savaşı'nda aday ilhak için meşru gerekçelerinden birini elde etmiştir (Üçarol, 1978: 32-34). Bundan birkaç sene sonra, vaktiyle Beytullahim'de görev yapmış olan Bayan Huhart, Larnaka'dan 1884 senesinde gönderdiği bir mektubunda; kendi idaresinde bulunan kız okulunu SPFEE'in himaye altına almasını istemiş ve kendisinin yerine sorumluluğu üstlenecek bir kadın misyoner göndermesini talep etmiştir (SPFEE Arşivi, FES., AM 5 [1878-1885], No. 7962). Yapılan müracaatı değerlendiren SPFEE genel kurulu, bilhassa Rusya'dan göç etmek zorunda kalmış Musevi mülteci kızların mevcudiyetinden dolayı adadaki potansiyeli tespit etmiştir. Suriye'ye yerleşmelerine müsaade edilmeyen bu kızlar için cemiyetin bir Protestan okulu yahut yetimhanesi açması halinde, papaz Bevan'dan senelik £10 katkı temin edilmiş ve yıllardır cemiyet bünyesinde aktif misyonerlik yapan Bayan Campbell'dan da Kıbrıs'taki faaliyetleri üstlenme taahhüdü almıştır (SPFEE Arşivi, FES., AM 5 [1878-1885], No. 8217, 8277). Bununla birlikte bütçenin yetersizliğini öne sürerek, ancak tüm masrafların yerel kaynaklardan sağlanması halinde yeni bir misyon bölgesi açmaya teşebbüs edeceğini açıklamıştır (SPFEE Arşivi, FES., AM 5 [1878-1885], No. 8007). Bunun üzerine Louisa Hope Kıbrıs için özel bir fon açmış, yardım ve bağışları toplamaya başlamıştır. Genel kurul Ekim ayına kadar gelişmeleri takip edeceğini ve Bayan Stirling'den ada hakkında verilen bilgiler ve toplanan para doğrultusunda konuyu yeniden değerlendireceğini ifade etmiştir (SPFEE Arşivi, FES., AM 5 [1878-1885], No. 8027). Ne var ki, Sir Robert Biddulph ve Bayan Ferguson'un Kıbrıs'tan bildirdikleri raporlar, adadaki şartların Musevi kız çocuklarına yönelik Hristiyan eğitim faaliyetleri için henüz olgunlaşmadığı yönündedir (SPFEE Arşivi, FES., AM 5 [1878-1885], No. 8086). SPFEE genel kurulu bu dönemde Kıbrıs'ın yanısıra Suriye vilayetinde de ek tahsisatı gerektiren yeni teşebbüslere kalkışmayı kabul etmemiştir (SPFEE Arşivi, FES., AM 5 [1878-1885], No. 7324, 7328).

¹⁰ Levant, Biladü's-Şam yahut Maşrek. Latince "meydana çıkma, yükselme" anlamına gelen ve sınırları kesin olarak belirlenmemiş coğrafi bir terim olan Levant kavramı; tarihsel süreç içerisinde batıda Akdeniz, güneyde Arabistan çölü ve doğuda Mezopotamya ile çevrili bölge için kullanılmıştır (Turan, 2003: 145-147).

* Söz konusu sistemin ancak Protestanlık ilke ve öğretileri doğrultusunda temellendirilmesi halinde, kadınlar içinde buldukları sosyo-kültürel çöküşe karşı bizzat tavır alabilme yeteneği kazanmakta ve insanlığın Tanrı'nın Krallığı'na daveti mümkün olabilmektedir.

¹¹ 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Londra'da *Moslem Women's Mission in Smyrna* adlı bir misyoner teşkilatı kurulmuştur. Başkanlığını Bayan Bellew'in, sekreterliğini Bayan Wilson'ın yaptığı cemiyet; savaş sırasında İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni desteklemesine bağlı olarak, tüm kapıların İngiliz misyonerlerine açıldığı düşüncesinden hareketle İzmir'deki faaliyetlerini, Bayan West'in yönetiminde teşkil edilen misyon üzerinden gerçekleştirmiştir (*Turkish Missions' Intelligencer*, 15 Nisan 1879, No. 4: 1).

edebilecek ve yerli öğretmen okullarının sorumluluğunu üstlenebilecek yeterlikte Protestan müdire/öğretmen yetiştirmek olduğu kararlaştırılmıştı. Gönüllülüğün esas tutulduğu bir anlayış çerçevesinde, yardım ve bağışlarla varlığını sürdürecektir olan cemiyete ait okullarda, kız çocuklarının İsa Mesih'e yönlendirilmesinde etkili olacak bir eğitimin sunulması planlanmıştı. Cemiyet faaliyetleri, başkan ve başkan yardımcısının haricinde, veznedar ve iki genel sekreterle birlikte, toplam yirmi dört kadının iştirakiyle teşkil edilmiş bir genel kurul tarafından gerçekleştirilecekti (*Female Agency Among ...*, 1850: 8)¹². Ayda bir kez toplanmasına karar verilen genel kurul, ihtiyaç görülen hallerde genel sekreterlerin başkanlığında biraraya gelebilecek, verilen kararlar ve tutanaklar düzenli aralıklarla basılıp, üyelere dağıtılacaktı. Başlangıçta Çin anakarasında okullaşma hedefiyle harekete geçen cemiyet, zamanla faaliyetlerini Hindistan, Osmanlı Devleti, Asya ve Afrika kıtalarına yaymıştır (*Female Agency Among...*, 1850: 7-8).

Cemiyetin Genel Kuralları

Cemiyetin menşei, Papaz Abeel'in İngiltere'yi 1834 senesindeki ziyareti sırasında, Çin'deki kadınlar arasında misyonerlik faaliyetleri yürütecek bir kadın hareketinin başlatılması yönündeki müracaatına dayanmaktadır. Asıl adı *The Society for Promoting Female Education in China, India and the East* olan cemiyet, 1838'den itibaren *The Society for Promoting Female Education in the East* (SPFEE) yahut *Female Education Society* (FES) olarak anılmaya başlamıştır. Temel amacı Çin, Hindistan ve Osmanlı Devleti başta olmak üzere Doğu'nun muhtelif bölgelerinde kız okulları açmak/idare etmek olan cemiyet, yalnızca kadın misyonerlerden teşekkül etmiş mezhepler arası bir yapı görünümündedir. Başka bir ifadeyle, yol ve diğer masrafların karşılanması halinde talepte bulunan, bütün Protestan cemiyetlere kadın misyoner/misyoner-öğretmen göndermek ve misyon bölgelerindeki kadın nüfus arasında okullaşmayı yaymak, cemiyetin öncelikli hedefleridir (*Female Agency Among the Heathen...*, 1850: xiii). Cemiyetin temel kuralları ise şöyle sıralanmıştır:

1. Cemiyetin esas amacı Doğu'nun mümkün olan bütün mahallerinde okullar açmak ve nezaret etmek; bu okullarda öğretmenlik/idarecilik yapabilecek gayret, heves ve yeterlikte kimseleri tespit etmek ve misyon okullarında eğitim gören öğrencilerden bir kısmının yerli idareci/muallim olarak yetişmelerini desteklemektir.
2. Diğer cemiyetlerde olduğu üzere SPFEE'nin gelir kaynakları bağışlar, yardımlar ve gönüllü katkılardır. Cemiyet üyeleri bu kaynakları arttırmaya gayret ederler.
3. Cemiyete bağlı tüm okullarda İncil mutlak bir hassasiyet ve bilgelik ile okutulmalı, Hz. İsa'nın çağrısı ve Hristiyanlık mesajı öğretilmelidir. Dini içerikli bu aktarımı destekleyecek ve ona açıklık kazandıracak diğer konuların da gösterilmesi tercih edilmektedir.
4. Cemiyet heyeti ayda bir kez yahut meselelerin önemi doğrultusunda daha fazla toplanacaktır. Toplantı için onursal başkanlardan biri dahil olmak üzere beş üyenin hazır bulunması yeterlidir.
5. Toplantı zabıtları ve yazışmaların özetleri periyodik aralıklarla düzenlenecek ve tüm üyelere dağıtılacaktır.

Yönetmelik

1. Genel kurul toplantıları dua ile başlatılacaktır.
2. Genel kurul üyesi olmayanlar bu toplantılara katılamayacaktır. Ancak başkanın özel daveti üzerine misyonerler, ajanlar ve tali/yardımcı teşkilat sorumluları iştirak edebileceklerdir¹³.
3. Her toplantıda alınan kararlar sonraki toplantıda okunacak, onaylanacak ve oturum başkanı tarafından imzalanacaktır.
4. Oyların eşitliği halinde oturum başkanı ikinci bir oylama yapabilecek yahut başkanlık oyuna müracaat edilebilecektir.
5. Cemiyet adına yapılacak tüm ödemeler oturum başkanının, cemiyet başkanının ve mali işler sorumlusunun imzası karşılığında gerçekleştirilecektir.
6. Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarındaki toplantıların ertelenmesi söz konusu olabilir.
7. Cemiyet başkanları acil önem arzeden durumlarda toplantı talebinde bulunabilir.
8. Genel kurul toplantılarında karar verildiği halde, bütün üyelere tebliğ edilmemiş meseleler hakkında oturumlardan evvel yazılı bilgilendirme yapılacaktır.
9. Genel kurul, boş kalan üyeliklerin yerine yenisini tespit etmeye muktedirdir.
10. Cemiyetin faaliyetleri her yıl 1 Ocak'ta başlayıp, 31 Aralık'ta senelik raporun hazırlanması ve hesapların çıkarılmasıyla tamamlanacaktır.

¹² Her yıl heyette yer alan iki kadının yerine yenileri seçilmiştir.

¹³ Sözelimi İstanbul'dan Papaz Doktor Schaufller ve eşi 1858 senesinde, Osmanlı Devleti'ne tabi eyaletlerde kadınların eğitimi üzerine cemiyetin potansiyel faaliyet alanları hakkında bilgi vermek üzere genel kurul toplantısına davet edilmiştir (*The Twenty-Fifth Report of the Society for Promoting Female Education in the East*, Ocak, 1859: 15).

11. Senelik üyeliklerin başlangıç tarihi 1 Ocak olarak kabul edilecek ve yıllık rapora dahil edilmek istenen tüm isimler, katkıları/bağışlarıyla birlikte 1 Aralık tarihine kadar cemiyete teslim edilecektir.
12. Cemiyete yıllık üye olmayı kabul edenler periyodik yayınlardan ücretsiz olarak istifade edebileceklerdir.
13. Cemiyetin gelir kaynakları misyonerlerin eğitimine, kıyafetlerine ve misyon bölgelerinde görevlendirilmelerine harcanacak; okulların tesisi için muayyen misyonerlerin denetimine bırakılan bağışlar, yalnızca eğitim masraflarının giderilmesine, kitap vs. ders araç-gereçlerinin teminine ve en fazla ihtiyaç duyulan sarfiyata tahsis edilecektir.
14. Olağanüstü harcamalar için asgari £500 muhafaza edilmelidir. Beklenmedik durumlarda yapılan mecburi harcamaları müteakip ödemeler için cemiyet hazinesine yeni bir girdi sağlanması şarttır. Ayrıca tüm cemiyet çalışanlarının bir senelik maaşlarının karşılığı olan meblağın da elde tutulmasına dikkat edilmelidir.
15. Üyelere gönderilecek muhaberatın posta ücretleri cemiyet tarafından karşılanacaktır.
16. Cemiyet başkanları, misyoner adaylarının Doğu dillerini öğrenmelerinde faydalı olacak tüm kitapları almakla yetkilidirler. Bu yetki, sahada aktif görev yapan misyonerlerin ihtiyaç duyduğu eserlerin temini için de geçerlidir.
17. Cemiyet başkanları, misyon bölgelerindeki misyonerlerin araç-gereç ihtiyaçlarını ve okullar için gerekli malzemeyi temin hususunda tam destek vereceklerdir. Cemiyete yapılan tüm bağışların ve cemiyet bütçesine dahil edilen satış hesaplarının tutanakları, bağışçılar tarafından talep gelmesi halinde açık tutulmalıdır.
18. Cemiyet heyeti misyon bölgelerinde faaliyet gösteren bütün misyonerler için asgari bir hayat garantisi sunmalıdır. Muhtelif bölgelerde yerel kaynakların toplandığı merkezlerin tesisi yahut bir yıllık maaşın tamamının veya bir kısmının ödenmesi suretiyle söz konusu garanti politikası uygulanabilir hale getirilmelidir.
19. Herhangi bir tali/yardımcı teşkilatın veya şahsın bir misyoneri desteklemesi yahut misyonerin birkaç yıllık masraflarını karşılamayı üstlenmesi halinde genel kurul, gerekli düzenlemeleri yaparak, bu meblağın usulüyle kullanılmasında aracılık etmelidir.
20. Misyoner adaylarının seçiminde şu yola başvurulacaktır: Her aday genel kurul tarafından bir yazılı sınava tabi tutulacak ve kendilerinden niteliklerine ve karakter özelliklerine şahitlik eden en az iki referans mektubu talep edilecektir. Sınav kağıdının ve referansların yeterli görülmesi halinde bir ay deneme süresine alınacaklardır. Bu sürenin nihayetinde genel kurul tarafından belirlenen isimlerin hususi surette gerçekleştirecekleri mülakatların neticesinde düzenlenen raporlara bağlı olarak, yine cemiyet heyetince misyonerliğe kabul edileceklerdir.
21. Cemiyet başkanlarının misyoner adaylarını belirleme, stajyerlik sürelerini başlatma, sınav sorumlularını tespit etme ve genel kurulun onayına sunma yetkisi bulunmaktadır.
22. Genel kurulun huzurunda mülakata alınmadan, hiçbir aday hakkında nihai karar verilemeyecektir.
23. Her misyoner aktif göreve tayin edilmeden evvel tam bir sağlık kontrolünden geçirilecek ve Şark iklimine elverişli olduğuna dair bir rapor alacaktır¹⁴.
24. Her misyoner okul idaresi hakkında tam bir donanım sahibi olacaktır.
25. Sahaya gitmek için İngiltere'den ayrılmadan evvel her misyoner, iki şahit huzurunda bir sözleşme imzalayacaktır. Böylece beş sene içerisinde istifa etmek¹⁵ yahut evlilik münasebetiyle görevini bırakmak istemesi halinde genel kurula, kendisi için harcanan tüm paraları geri ödemeyi taahhüd edecektir. Söz konusu sözleşme her sene yenilenecektir. Böylece misyonerin beş yıl süreyle bekâr kalması güvence altına alınmaktadır. Beş senelik süre, misyonerin cemiyete üye olduğu tarihle değil, sahadaki görevine başlangıç tarihiyle belirlenecektir. Misyonerler sözleşmeye aykırı bir gelişmenin vuku bulması yahut bulacak

¹⁴ Cemiyet tarafından Aralık 1861'de Lübnan'daki okulda görevlendirilen Bayan Dillon, Şemlan'a ulaşmasından kısa bir müddet sonra hastalanmış, İngiltere'ye geri gönderilmesine karar verilmiş ve bir hafta süren deniz yolculuğuna dayanamayıp vefat etmiştir. Bayan Dillon'un tam bir sağlık taramasından geçirildikten ve sağlam bulunmasından sonra misyon bölgesine gitmesine karar verildiği halde böyle bir vakanın zuhuru, genel kurulu tedirgin etmiş ve Dillon'un sağlık raporları yeniden istenmiştir. İki sağlık raporunun da olumlu olduğunun anlaşılması üzerine, ölümün hızlı ve ani gelişen bir hastalıktan kaynaklandığı sonucuna varılmıştır (*The Twenty-Ninth Report of the Society for Promoting Female Education in the East*, Ocak, 1863: 7).

¹⁵ Cemiyet Nasıra'da görevli Jane Tanner misalinde olduğu üzere, beş seneden uzun süreyle aktif misyonerlik geçmişi bulunan bir çalışanın ayrılmak istemesi durumunda; söz konusu şahsın kararını değiştirmesi yahut ihtilaf halinde araçlar vasıtasıyla meselenin halli için aynı misyon bölgesinde veya cemiyet merkezinde kıdemli, itibarlı isimlerle görüşmesini istemiştir. Harici müdahalelerle yeniden değerlendirme sürecinin neticesini bekleyen cemiyet, hiçkimsenin dahil istenmeksizin kararın kesin ve net olarak beyanı halinde istifayı kabul etmiştir (SPFEE Arşivi, *FES.*, AM 5 (1878-1885), No. 7507).

olması halinde, önceden heyeti bilgilendirecek ve yerine yeni bir misyonerin görevlendirilebilmesi için gerekli vakti cemiyete tanyacaktır. Bu sözleşmenin bir nüshası heyette diğeri misyonerde bulunacaktır.

26. Misyoner misyon bölgesi için yola çıkmadan evvel tüm cemiyet üyeleri huzurunda bir uğurlama töreni tertip edilecek; Tanrı'nın himayesi altında olması adına dua edilecektir. Söz konusu törene cemiyete mensup olmayan hiç kimse iştirak edemeyecektir. Ancak başkanların özel davetleri üzerine dışarıdan katılımlara müsaade edilecektir. Bu nevi dışı kapalı törenler, misyonerlerin sahaya gönderilmeleri sırasında, misyoner adayı olarak seçilmesi esnasında ve cemiyetteki statüsünün yükseltilmesi halinde düzenlenecektir.

27. Misyonerlerin güvenlik ve rahat içerisinde misyon bölgelerine ulaşmaları sağlanacaktır. Acil müdahale gerektiren durumlar ve yol masrafları için harcırah verilecektir. Sağlık sorunları nedeniyle İngiltere'ye geri dönmek zorunda kalmaları ve bunu belgelemeleri durumunda genel kurul, misyonerlerin yolculuğu için gereken imkânları sunacaktır.

28. Aktif görevde bulunan misyonerler, bütün faaliyetlerinde cemiyete karşı sorumlu olacaklar ve asgari altı ayda bir hazırladıkları detaylı raporları genel kurula takdim edeceklerdir. Sorumluluklarını yerine getirmeyen ve bilgilendirme hususunda ihmalkâr davranan misyonerlerin sözleşmesi feshedilebilecektir.

29. Hristiyanlık propagandası yapan diğer Protestan cemiyetleriyle işbirliği içerisinde olunacaktır.

30. Cuma günleri tüm cemiyet üyelerinin, bağışçıların ve sempatanlarının katılımıyla, misyon bölgelerindeki ve İngiltere'deki misyonerlerin, Tanrı'nın inayetiyle kutsal mesajı iletebilmeleri için toplu dualar edilecektir (*The Twenty-Forth Report of the Society for Promoting Female Education in the East*, Ocak, 1858: 3-4).

Söz konusu yönetmelik maddelerine (*Female Agency Among the Heathen...*, 1850: 8-11) ilaveten, sahada aktif göreve başlayan misyonerler, tayinlerinden itibaren en geç bir sene içerisinde yerel dilde yeterlilik sınavını geçmek zorundalardı. Bu nedenle sınava hazırlanmaları için kendilerine imkân sağlanacak olan misyonerler, dikkatlerini ve çabalarını öncelikle lisanı pratik ve teorik olarak doğru öğrenmeye vermemelilerdi¹⁶. Her misyoner aktif göreve başladıktan altı ay sonra, cemiyet tarafından hazırlanan sual varakasını doldurup teslim etmek ve genel kurulca yöneltilen diğer sorulara yazılı olarak cevap vermek zorundaydı. Misyonerlere yılda altı hafta izin verilmişti¹⁷. Maaşlar misyonerlerin görev yerlerine ulaştıkları tarihten itibaren cemiyetten ayrılmalarına dek aksatılmadan ödenecekti. Hastalık nedeniyle İngiltere'ye dönmek zorunda kalan misyonerlere maaşlarının tamamı verilecekti. Ancak resmi olarak tanınan izin süresinin haricinde -sağlık sorunlarından farklı gerekçelerden dolayı- misyon bölgesinden ayrılan misyonerlere yarım maaş verilecekti. Cemiyetin görevlendirmeleri dışında hiçbir seyahat masrafı ödenmeyecekti. İstasyonların bütçesi cemiyet genel kurulu tarafından her yıl sonunda incelenecek; faturalar, gelir-gider kalemleri tedkik edilecekti. Misyonerlerin evlat edinmesi kesinlikle yasaklanmıştı. Misyon bölgesinden İngiltere'ye gelmek üzere ayrılan misyonerlere, gerekli hallerde haftada £1 yahut tedavi masrafları için bir meblağ verilebilecekti. Yine misyon bölgesinde mülkiyeti cemiyete ait binaların teşrifatında muayyen bir bütçe tahsis edilebilecek, kiralanması durumunda ise kira bedeli karşılanacaktı (*The Forty-Ninth Report of the Society for Promoting Female Education in the East*, Ocak, 1884: 81).

Cemiyetin misyoner adaylarına yönelik olmak üzere hazırladığı sual varakası; kadın misyonerlerin yetiştirilmesi açısından hangi niteliklerin, davranışların ön plana çıkmasına, nelerin öğrenilmesi gerektiğine ve ne uğruna, nasıl çalışmalarının istendiğine dair fikir vermesi itibarıyla önemlidir. Misyonerlik görevlerini yerine getirmeye hazırlananlara yöneltilen sorular şu şekildedir:

1. Karakteriniz ve nitelikleriniz için referans/referanslarınız kimlerdir (ruhban sınıfından olmalı)?
2. Tanrı'nın vahyiyle yazılan Eski ve Yeni Ahit'te ifade edilen kilise hukukuna inancınız var mı, bunların manevi kurtuluş için yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?
3. Sizce Hristiyanlık inancının temel ilkeleri nelerdir? Bunları (i) Teslis anlayışı, (ii) ilk günah, (iii) kefarete, (iv) savunma, (v) din değiştirme, (vi) takdis, (vii) Tanrı'ya bağlılık, (viii) ahiret hayatında ödüller ve cezalar başlıkları altında açıklayınız.
4. Hangi kilise cemaatine, ne kadar süreyle mensupsunuz?
5. Allah'ın inayetine mazhar olduğunuza inanıyor musunuz? Öyleyse nedenlerini açıklayınız.

¹⁶ Sözelimi Bayan Hicks, Nasıra'daki misyon faaliyetlerine yardım etmek üzere asistan olarak görevlendirilen Bayan Jacombs'ın, lisan sınavına çalışması amacıyla dört ay süreyle Beyrut'ta ikamet etmesine izin vermiştir (*The Thirty-Third Report of the Society for Promoting Female Education in the East*, Ocak, 1867: 30).

¹⁷ İzinlerin kullanılmasında dönüşümlülük kuralına uyulmuş ve birden fazla misyonerin aynı anda istasyondan ayrılmasına müsaade edilmeye çalışılmıştı. Sözelimi Bayan Elsdon, ancak Bayan Adie'nin izni süresince görevlerini üstlenen Bayan Poe'nun yapacağı tatilin sona erip tekrar Şemlan'a dönmesinden sonra izne ayrılabilmişti (SPFEE Arşivi, *FES.*, AM6 (1895-1899), No. 12287).

6. Sizce bir Hristiyan misyonerin sahip olması gereken nitelikler nelerdir? Kafir çocuklarına yönelik eğitim vermek üzere tesis edilen Hristiyan okullarında idarecilik yapabilmek için gereken nitelikler hangileridir?

7. Bu cemiyete mensup bir misyonerin karşılaşılabileceği güçlükler hakkında fikirleriniz nelerdir? Söz konusu güçlüklerin çözüm yöntemleri ve pratiğe geçirilme yolları hakkında bilgi veriniz.

8. Sizi misyoner olmaya yönelten motivasyon unsurları nelerdir?

9. Ne kadar süredir misyoner olmak istiyorsunuz?

10. Tanrı'nın sizi bu göreve çağırdığına inanmanızı sağlayan unsurlar nelerdir?

11. Bu vazife için ne tür bir hazırlık sürecinden geçtiniz?

12. Bu hazırlık sürecinde gerek davranışsal açıdan gerek mali yönden yaşamınızda değişiklikler meydana geldi mi? Evet ise açıklayınız.

13. Kutsal kitaplar üzerinde çalışma yönteminizi açıklayınız. Şimdiye kadar okuduğunuz teolojik çalışmalar hangileridir?

14. Aldığınız eğitimin size sağladığı avantajlar nelerdir? Genel eğitim alanındaki formasyonunuz hangi düzeydedir? Tahsilinizin, özellikle kafir çocuklar için öğretmenlik mesleğine katkısını açıklayınız. Yabancı dil öğrenmekle ilgili herhangi bir çalışma yaptınız mı?

15. Şimdiye kadar ihtiyaç içerisindeki bir gencin öğrenim ücretini ödemek, bir hasta için manevi kurtuluş yolları aramak yahut yoksulları ziyaret etmek hususlarında çabalarınız oldu mu? Veya bunların haricinde İncil ve kutsal kitaplarda ifade edilen ruhun öteki insanlara aktarılması uğrunda hangi teşebbüslerde bulundunuz?

16. Hristiyanlık inancını çocuklara öğretmek konusunda şimdiye kadar hangi metodu/metodları kullandınız? Milli (national), Lancaster (Lancasterian) ve anaokulu eğitim sistemleri (infant school system) hakkında bilgi veriniz.

17. Daha evvel herhangi bir cemiyete misyoner olmak üzere müracaat ettiniz mi?

18. Beden ve ruh sağlığınız iyi durumda mıdır?

19. Yaşınız kaçtır?

20. Cemiyetin bilmesini istediğiniz herhangi bir husus varsa lütfen ilave ediniz (*The Forty-Ninth Report of the Society for Promoting Female Education in the East*, Ocak, 1884: 82).

Bu sorular muvacehesinde kadın misyonerlerden, "erkek ikizleri"nde (De Selincourt, 1911: 66) olduğu üzere; dünyanın farklı bölgelerinde Hristiyanlığın öğretilmesi ve yayılması amacıyla hizmet edecek, hırs ve arzularını hiçbir zorluk karşısında kaybetmeyecek, dinamik ve dirayetli insanlar olmaları doğrultusunda bir beklentinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Protestan teşkilatları arasında en gelişmiş bütçeye sahip misyonerlik cemiyetlerinden CMS'in Osmanlı Devleti'nin Arap vilayetlerindeki misyon bölgelerinde dikkati çeken misyon vazifesini "kadınlaştırma" siyasetini Eugene Stock ihtiyatla karşılamaktadır. Stock'a göre "gerçekte, Ortadoğu'daki misyon bölgelerinin gelişim sürecinde kadınları istihdam etme kararı kayda değer en önemli değişikliktir" (Stock, 1899, C. II: 528). Bu değişim yalnızca kadın misyoner yetiştiren kuruluşların ve bu okullarda eğitimlerini tamamlayıp dış misyonlarda çalışmak için yeterli bulunanların nicelik itibarıyla artışından kaynaklanmamakta, aynı zamanda yatılı kız okullarından ve kız kolejlerinden misyoner kayıtlarının yapılmaya başlamasından neşet etmektedir. Sözelimi Filistin'deki misyon bölgelerinde misyoner olarak kayıtlı 72 kadından; yirmi beşi CMS'in Willows ve Olives gibi öğretim kurumlarından mezun olmuş, beşi hemşire olarak eğitim görmüş ve beşi üniversite eğitimi almıştır (*The Palestine Mission. Handbooks of the CMS Missions*, 1910: 3-4). Başka bir ifadeyle kadınların inanç, disiplin, şahsiyet gelişimi, tarih, coğrafya, sosyoloji vb. alanlarda misyonerlik formasyonuna tabi tutulmalarıyla, faaliyet alanlarında profesyonelleşmeleri arasında doğrudan bir rabita söz konusudur.

Dini ve manevi eğitim, erkek misyonerlerde olduğu üzere kadınların da misyonerlik eğitiminde esas ilkeyi teşkil etmiştir (Nurdoğan, 2014: 60-92). Bu kapsamda kendilerinin hakikatin mesajcıları oldukları bilinci kazandırılmak istenmiş ve her şartta mümin gibi davranmalarının önemine işaret edilmiştir. Misyoner kadınlar arasında gerçekleştirilen toplantılarda sıkça tekrar edilen bir ilahinin;

"Stand up, stand up for Jesus,

Ye soldiers of the Cross;

Lift high His royal banner,

It must not, it must not suffer loss" dizelerinde söylendiği üzere (Zwemer, 1911: 13); İncil'in ilanının, insanlara kendilerinin günahına kefarete olarak ölen Mesih'in kurtarıcılığına çağırma anlamına geldiğine dair net bir tasavvur oluşturulmalıdır. Misyoner yüksek bir ahlak ve karaktere sahip, hakiki bir Hristiyan profilini -dünyevi heves ve isteklerden uzak, ölçülü, dengeli, iffetli, ibadetlere önem veren- mütemadiyen korumalıdır. Tam ve doğru bir misyonerlik eğitiminin yalnızca Protestanlık hakkında değil, aynı zamanda İslamiyet ve Kur'an'la ilgili olarak -Müslümanların yaşadığı coğrafyalar için- kayda değer bir bilgilendirme

sürecini ihtiva etmesi gerektiği savunulmuştur. Buna göre, Kur'an-ı Kerim paragraf paragraf; zaman, mekan ve hadise bağlamında okunmalı ve izah edilmelidir. Hatta Müslümanlar tarafından kaleme alınan tefsirler gözden geçirilmeli, önemli kısımları ezberlenmelidir. Ezberlenmesi gereken ayet sayısı otuzla elli arasında değişebilmektedir. Tekrarlar sırasında doğru telaffuza bilhassa özen gösterilmelidir. Ayrıca İncil'in esas öğretilerinin Kur'an'da tespiti ve intikali konusunda karşılaştırmalı incelemeler yapılmalı, İslamiyet'in zayıf noktaları üzerinde, İncil'in itibarını hem Müslümanlar hem gayrimüslimler nazarında teyid ve tekid etmek üzere özellikle durulmalıdır. Bu doğrultuda misyonerler muhataplarını, diğer inanç sistemlerinde bazı vahyi unsurların olduğunu ancak bunların aslında mükemmel kabul edilen Hristiyan vahyinin kısmi yansımaları olduğuna ikna edecek güçte iletişim becerisine sahip bulunmalıdır (Dewick, 1953: 22). Bu yeteneğin tabii bir neticesi olmak üzere, misyonerler retorik ve içerik açısından kusursuz vaazlar verebilmeli ve bu konuda mütemediyen hazır olmalıydı. Söz konusu hazırlık esnasında yalnızca savunduğu argüman üzerinde değil, aynı zamanda kullanacağı tasvirler ile Kur'an'dan yapacağı alıntılar hakkında da çalışmalı ve muhtemel itirazlar karşısında vereceği cevapları düşünmelidir. Gerek vaazlar sırasında gerekse ders sunumlarında oturmayı tercih etmelidir. Zira Doğu'da oturma, düşüncenin ve soğukkanlılığın bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca ayakta durma yerine oturma, konuşmacıya dinleyici karşısında bilinç dışı bir kuvvet de kazandıracaktır. Yine dinleyici karşısında gerginliğe yahut tepkiye yol açmayacak nitelikte ses ve konuşma eğitimi üzerinde durulmalıydı. Müslümanlara, ait oldukları inanç sistemine, peygamberlerine, kutsal kitaplarına ve velilerine karşı her yerde nezaket ve saygı gösterilmeliydi. Sözelimi misyonerlerden İslam peygamberi hakkındaki düşünceleri sorulduğunda, yalnızca *"Cevabı sizi üzecek bir soruyu neden soruyorsunuz? Neye inandığımı bilmeniz gerekir"* yanıtı verilmeliydi. Ayrıca şahsi mülakatlarda farklı davranmak mümkünse de, Müslümanlardan müteşekkil bir grubun huzurunda onların değer verdikleri hususlara muhalif bir söylem geliştirilmemeli ve Hristiyanlığın soyut düşünme ve mantık yürütme becerisini gerektiren konuları yerine, en rahat anlaşılabilir öğretilerine dikkat çekilmeliydi. Sözelimi *"Tanrı'nın Oğlu"* vb. büyük tepkiye yol açabilecek ifadeleri kullanmada ihtiyatlı yaklaşılmalı ve *"Kastettiğiniz manada değil"* veya *"Sizin ve benim babalarımızın çocukları olduğumuz gibi değil"* ifadesinin ardından oğul kavramı açıklanmalıydı (Goldsack, 1906: 42-45, 51-52).

Helen Morgan, kadınlara verilen misyonerlik eğitimi hakkında kendi tecrübelerinden hareketle aktardığı bilgilerde; İngiltere'de misyon çevrelerince kısa haliyle "G.M.T" (Good Missionary Training) olarak anılan iyi bir misyonerlik tahsilinde; kızların sahadaki görevlerine alıştırmaları için çok ağır psikolojik ve bedeni testlere tabi tutulduklarından bahsetmektedir. Sözelimi kendisinin de iştirak ettiği bir misyoner ev partisinde görev yaptığı mutfakta hamam böcekleri arasında çalışmak zorunda kaldığını ve toplu olarak bulunmalarından dolayı bunların eğitim amacıyla bırakılmış olduğunu anladığını dile getirmiştir. Yoğun mide bulantısına rağmen Morgan'ı, çalışmayı sürdürmeye sevk eden faktör, bu sınavı geçememesi halinde eğitimden uzaklaştırılacağı endişesiydi. Bu test; *"İngiliz böcekleriyle yüzleştğinde sakinliğini muhafaza edemeyen birinin yabancı diyorlardaki tuhaf canlılarla karşılaştığında ölçüyü kaçırıp kaçırmayacağını"* sınamak üzere geliştirilmişti (Morgan, 1965: 5). Morgan aynı amaçla, pireli yatak ve yastıkla bir gece geçirmek zorunda kaldığından da bahsetmiştir. Ancak bu sınavda dayanıklılık ve metaneti korumanın yanısıra pireyle mücadele etmenin yöntemleri de gösterilmekte ve bu husustaki başarısı ölçülmekteydi. Morgan bu sayede pirenin def'i için ya tırnaklarıyla parçalamak yahut suya atmak gerektiğini öğrenmişti. Helen Morgan bütün geceyi pire avıyla geçirdiğini ve iki saatte bir el feneriyle nevrerimlerin altında pire aradığından uykusuz kaldığını ifade etmiştir. Şahsi tecrübesi ona, *"bundan sonra varlığına dair somut delillerine rastlamadıkça pireye karşı kayıtsız kalma iradesi"* kazandırmıştı. Hatta tahsili sırasında İngiltere'nin staj amacıyla gittiği kırsal bölgelerinde, artık suya ihtiyaç duymadan pireleri imha edebilme becerisi geliştirmişti. Ayrıca yalnızca pire hususunda değil, evvelce tiksindirici ve korkutucu bulduğu haşeratla mücadele yeteneği de kazanmış, aynı ortamı paylaşmak zorunda kaldığı durumlarda, kendini ve metanetini korumanın yollarını bulmuştu. Zira misyoner aday bir öğrenciden beklenen, duygularını ancak muayyen bir ölçü içerisinde dışa vurmasıydı (Morgan, 1965: 5).

Okuldaki bu uygulamalar misyoner adaylarının, tabiatla nefret ettikleri canlı türlerinin sahada günlük hayatın bir parçası olarak karşılımlarına çıkacağı olgusunu kazandırmaya yönelik olarak geliştirilmişti. Söz konusu alıştırmalar sırasında, talebelerin yılgınlık yaşamalarına engel olmak amacıyla; yerel kuşların cezbedici görüntülerinden, geyik yahut eşeklerin ağızlarının, burunlarının, kulaklarının sevimliliğine dikkat çeken tasvirlerden istifade edildiği anlaşılmaktadır. Burada kullanılan yöntem; dayanıklılık, metanet ve ölçülülük gerektiren zorlu bir sınavın ardından zihinde, gönülde ve gözde ferahlık etkisi uyandıran, neşe veren ortam ve koşullar içerisine öğrencileri dahil etmektir. Çoğunlukla açık havada gerçekleştirilen bu derslerde¹⁸ hedef, tabiatı herşeyiyle ve her haliyle sevmeyi öğretmektir (Morgan, 1965: 6-7). Diğer taraftan misyon bölgelerindeki kıtlığa ve yoksulluğa kolay adaptasyon sağlayabilmek adına, yemeğe fazla düşkün olmamak bir misyoner adayından beklenen nitelikler arasındadır (Morgan, 1965: 19).

Misyonerlik eğitimi boyunca tekrarlanan iki temel ilkedden bahseden Morgan; bunlardan ilkinin adeta gulyabani misali her an başlarında dikilen kıdemli misyonerlerin sözünden çıkmamak, diğerininse kıdemlilerin her zaman haklı olduğuna, doğruyu bildiklerine inanmak olduğunu ifade etmiştir (Morgan, 1965: 17).

Misyon bölgesinin gelir ve gider hesaplamalarını yapma işinin, eğitimin en önemli unsurlarından biri olduğuna dikkat çeken Helen Morgan, bu konudaki esas eğitimin sahada alınacağını, kendi tecrübesinden hareketle belirtmektedir. Faturaları düzenlemek, deftere geçirmek vazifesini ilk üstlendiğinde, eğitim gördüğü halde anlamadığı pek çok hususun olduğundan bahseden Morgan; cemiyetin mali işlerden sorumlu bir yetkilisinin sahaya gelip kıdemli misyonerlerle gerçekleştirdiği bir görüşmeye katılma fırsatını edindikten sonra meseleyi kavradığını yazmıştır. Toplantıda tecrübeli misyonerlerin dahi bu işlerde zorlandıklarını gören Morgan, problemlerin üstesinden ancak sorarak gelinebileceğini fark etmenin yanısıra kıdemlilerin, okulda öğrettikleri üzere, herşeyi en doğru şekilde bildikleri fikrinin yanlışlığını da görmüştür (Morgan, 1965: 18). Helen Morgan okulda her misyoner adayına öğretilmeye çalışılan "Avrupalılıktan/ Anglo-Sakson ırkına mensubiyetten kaynaklanan aleni üstünlük fikrinin/hissinin" geri planda bırakılması gerektiği anlayışını (Gündüz-Aydın, 2002: 109-112; Watt, 1963: 12-14, 24-46) pratikte uygulamanın ne denli güç olduğunu başından geçtiği şu vak'ayla izah etmektedir: "Misyonadaki yerli yardımcılarımızdan Esther'la birlikte köyde kız okulu için talebe toplamak üzere evleri ziyaret ettiğimiz bir

¹⁸ Açık havanın tercih edilmesi, İngiltere'de iklim koşulları nedeniyle ziyadesiyle iç mekanda yaşayan talebelerin, görevlendirilecekleri misyon bölgelerindeki şartlara alıştırmak üzere dış mekana uyumlarını sağlamak isteğinden kaynaklanmıştı (Morgan, 1965: 7).

gün, üzeri çamurla sıvanmış bir evin önünde eski püskü kıyafetler içerisinde oturmuş, yağ içindeki yüzüyle bizi gözetleyen bir kadın aniden, 'Ne istiyorsunuz?' diye sertçe seslendi. Doğrusu şimdiye kadar alışık olmadığım bu karşılıma çok içerledim, öfkeden yanaklarımın kızarmaya başladığını hissettim. Esther her zamanki nezaketini elden bırakmayarak; 'Biz İsa Mesih'in mesajını aktaran öğretmenleriz' dedi. 'Misyoner mi?' diye sordu kadın, ama sesindeki ton bana kendimi adeta sürünmüşüm, aşağılık biriymişim gibi hissettirmeye yetti. Eliyle, vadiye 1,5 mil mesafede bulunan tenekte çatılı binaya işaret eden Esther, 'okuldan geliyoruz' dedi. Kadın gözlerini bana dikmiş bir halde yine edepsizce; "Ne yapayım... Ne sizi ne sözlerinizi istiyoruz" diye tersledi. Hiçbir şey söylememem gerektiğini bilmeme rağmen öyle sinirlendim ki, duyduğum öfkeden kendim utandım. Esther sakinliğini hiç bozmadan kadına hoşçakal derken, benim zihnimde 'bu ne cüret!' sözü yankılanıp duruyordu. 'Bana ne hakla köpekmişim gibi davranabilir. Benim gibi İngiltere'de öğretmen olarak yetişmiş birine o, ne hakla, hangi sıfatla...' Fakat o sırada, bu kadıncağızın tavrının aslında eğitimsiz ve yoksul bir İngiliz'in tepkisinden farklı olmadığını idrak edememiştim. Biz bu insanları donuk, kirli ve fütursuz görebiliriz, ancak okulda bizlere, yerli ahaliye İsa Mesih'in gözlerinden bakmamız gerektiği öğretilmemiş miydi? O bile kendisine üstünlük ve öncelik sağlayan bütün imtiyazlarından vazgeçerek ömrünü bu insanlara vakfetmemiş miydi? Öyleyse gördüğümüz her beden, kefareti ödemek zorunda kalan bir ruh olmalı ve Tanrı'nın mağfireti uğruna kendi gururumuzun kırılmasına aldırış etmemeliyiz..." (Morgan, 1965: 34-35).

Morgan bu noktada "ilahi bir bakış açısı"nın hatırlamanın yararına dikkati çekmekte ve bir Hristiyanın yalnız İsa Mesih'i bekleyerek yaşadığını, kendi ömrü boyunca gerçekleşmezse, yüz yüze karşılaşacağı bir zamanın muhakkak geleceğine dair sarsılmaz bir inancı bulunduğunu yinelemektedir. Morgan'a göre misyonerin; bu vuslat anında kilisenin ve mesajın yayılması için her şeyi yaptığını ve bütün yeteneklerini bu hedefe hasrettiğini söyleyebilmesi, ona tüm sıkıntılara katlanma gücü kazandıracaktır¹⁹. O anda kendisine hitaben "Evet sevgili çocuğum. Bunu biliyorum. Lakin Asya'nın dağlarında, senin ağzından, beni işitmek için karanlıklar içerisinde bekleyen ruhlar var. Ve henüz işitmediler. Doğu'nun büyükşehirlerinde günah ve zelalet çukurunda hayatlarını sürdüren genç erkekler ve kadınlar var. Ben onların, senin şahitliğinde hürriyete kavuşacaklarını planladım. Ancak özgürlüğü bulamadılar. Başka kimse yok sevgili çocuğum. Bu insanlar günahlarının içinde ölecekler..." sözlerinin söylenmemesi, misyonerlik eğitimi görenlerin en büyük emeli olmalıydı (Morgan, 1965: 20).

Hristiyanlık'ın dünyaya/insanlığa/medeniyete olan mükellefiyeti anlayışından hareketle yapılandırılmış olan misyonerlik eğitiminde; Kutsal Ruh'un himayesi altındaki kilisenin bir uzvu olarak nitelendirilen misyonerlerin mesleki bilinç ve sorumluluğunun, diğer mesleklerden; sözgelimi ülke dışında çalışmak zorunda kalan diplomatlardan ve tüccarlardan ayırdedici niteliklerine dikkat çekilmiştir. Zira kilisenin varlığını, hayatiyetini devam ettirmesi kendilerine/misyonerlerin mevcudiyetine bağlıydı. Bu bağlamda erkek meslekdaşlarının eğitiminde olduğu üzere SPFEE misyonerleri de, tarihsel süreç içerisinde yürütülen faaliyetler muvacehesinde misyon fenomenine atfedilen anlama, verilen öneme şahadet edecek düzeyde sistemli bir eğitim almışlardı (*Female Agency ...*, 1850: 108).

SPFEE misyoner adaylarını dogmatik öğretilerin ötesinde, sosyal ve duygusal zekalarını ölçen - kendilerini ve diğer insanları tanıyıp tanımadıklarını, oto-kontrol yeteneklerini ve insanları etkileme güçlerini ortaya çıkaran- bir sınava tabi tutmuş ve başarılı bulduklarını; alıştıkları, ait oldukları kültürden, inanç sisteminden, coğrafyadan ve dil grubundan farklı misyon bölgelerine hemen göndermek yerine Avrupa'da kıdemli bir misyonerin yanında staj görmelerini sağlamıştır²⁰. Sözgelimi Nasıra kazasında faaliyet gösteren Bayan Lee'nin yardımcısı olmak üzere cemiyet tarafından değerlendirmeye alınan Bayan Patton, misyoner adayları için düzenlenen sınavda başarılı bulunmuştur. Sağlık kontrolünden geçtiği ve güçlü referansları olduğu halde, ivedilikle sahada görevlendirilmeyen Patton, cemiyetin önemli isimlerinden Dublin'deki Gage Brown'ın yanına, yetişmesi amacıyla bir seneliğine gönderilmiştir (SPFEE Arşivi, *FES.*, AM6 (1895-1899), No. 12030). Dublin Misyoner Yetiştirme Merkezi'nde eğitim gören Bayan Patton hakkında, tahsilinin nihayetinde müspet raporlar verilmiş, Hristiyan karakteri ve inisiyatif alma yeteneği takdir edilmiştir (SPFEE Arşivi, *FES.*, AM6 (1895-1899), No. 12038). Bunun üzerine Patton, misyoner olarak cemiyet bünyesine dahil edilmiş ve Nasıra'daki nehari mektebi ile Galile köy misyonunda Bayan Lee'nin asistanı olmak üzere 1896 senesinde istihdam edilmiştir (SPFEE Arşivi, *FES.*, AM6 (1895-1899), No. 12039).

¹⁹ Cemiyetin Beytullahim kazasındaki evangelik ve eğitsel faaliyetlerinden sorumlu Bayan MacConaghy, vaizelik için dolaştığı köylerde, kendisini Hristiyan olarak tanımlayan bazı kadınların dahi İncil'i ilk defa işittiklerini söylemeleri üzerine hayret içerisinde kaldığını ve fakat bu sayede kendi misyonunu daha iyi idrak ettiğini, göze alması gereken fedakârlıkların mahiyetini ve mensubu bulunduğu teşkilatın sebep-i hikmetini kavradığını rapor etmiştir (*The Sixty-Third Report of the Society for Promoting Female Education in the East*, Ocak, 1898: 22).

²⁰ Levant misyon bölgesinde yaklaşık yirmi yıl çalışan misyonerlerden Bayan Arnott stajyerliğini, Barnett Missionary Home'da tamamlamıştır (*The Twenty-Eighth Report of the Society for Promoting Female Education in the East*, Ocak, 1862: 7).

Davranış ve değerler eğitimi açısından hayli yoğun ve uygulama ağırlıklı bir programa tabi tutuldukları anlaşılan misyoner adaylarının, tahsil yıllarında önemini yeterince idrak edemedikleri diğer birtakım hususiyetlerle de donanmış olmaları lüzumu, sahadaki görevleri esnasında ortaya çıkmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'ndeki herhangi bir misyon bölgesinde görevlendirilen kadın misyonerlerin, erkek meslekdaşları gibi yabancı bir hükümetle ve her an son derece karmaşık uluslararası bir ortamla muhatap olabilecek yetenek ve dirayette bulunmaları şarttı. Sözgelimi 25 Mayıs 1895 tarihinde Nasıra'daki karışıklığın vehametinden, misyon ve misyonerlerin güvenliği açısından endişe duyduğunu ifade eden Agnes Smith, çareyi yardımcısı Bayan Hope'la birlikte İngiliz hariciyesine ve Kudüs'teki İngiliz konsolosluğuna başvurmakta görmüşlerdi (Public Record Office [PRO], 24 Mart 1908, FO. [Foreign Office], 618/3, "Missionary work in Palestine"). Bu endişenin mali boyutlarının da bulunduğu, Bayan Lee ve Lucy Hicks'in 23 ve 26 Mayıs 1895 tarihli mektuplarındaki, para havalesinin gecikmesi yahut gelmemesi ihtimalinde ne yapmaları gerektiğine dair sorularından anlaşılmaktadır (SPFEE Arşivi, FES., AM6 (1895-1899), No. 11846, 11847). Kadın misyonerlerin, diplomatik şahsiyet niteliklerini öne çıkarmaları gereken bu meselelerin üstesinden gelmeleri ve aralarında yaşadıkları insanlarla münasebetlerini iyi niyet temelinde tesis etmeleri; XIX. yüzyılda kadına bakış açısı ve kadın eğitim anlayışı göz önüne alındığında kolay olmamalıdır (Melman, 1992: xxvi-xxviii). Zira bir taraftan yürüttükleri faaliyetlerde şahsi ve milli menfaatlerin peşinde koşmadıklarına ikna eden bir tavır sergilemek, diğer taraftan devletin gergin ve çalkantılı bir döneminde misyon işlerini planlandığı üzere yönetmek için gerekli rikkati, nezaketi ve azmi göstermek zorundalardı. Aktif misyonerlik tecrübesine sahip kıdemli misyonerler bu konuyla ilgili olmak üzere; tali meseleler üzerinde fazlaca durmamak, temel noktalarda sükûnet içerisinde ama kararlı bir şekilde ilerlemek, kendisine "hayır" dendiğinde dahi yılmamak, muhataplarıyla münasebetlerini korumak gerektiğini yazılı ve sözlü olarak beyan etmişlerse de (Young, 1906: 86-91), genç adayların bu olgunluğa ancak sahada geçirdikleri muayyen bir sürenin nihayetinde eriştikleri varsayılabilir. Genç misyonerlerin, söz konusu rikkat ve nezaketi misyon bölgesinde çalışan diğer meslektaşlarına karşı da göstermeleri gerektiğini ve sahada daha evvel gönderilmiş olanların başlattıkları misyonu sürdürmek, genişletmek ve tamamlamakla sorumlu bulduklarını unutmamaları önemliydi. Ayrıca misyonerler yerel kiliselerle, bağlı oldukları kiliseler arasında "kilisenin bütünlüğü, İncil'in uluslarüstülüğü" prensibi (*Statement form a Consultation on the Preparation of Missionaries*, 1963: 4) doğrultusunda kimi zaman arabulucuk ve temsilcilik kimi zaman hakemlik rolü üstlenebilecek nitelik ve yetenekte olmalı, işbirliği ve koodinasyonu artıracak çalışmaları başlatmalıydılar (*Statement form a Consultation on the Preparation of Missionaries*, 1963: 4-5).

Kadın misyon hareketinde²¹, yerli ahali nazarında kadın meselesinde hakim olan değerlere karşı statükocu ve muhafazakar bir tutum sergilemek yerine bireysel ve toplumsal değişime/gelişime öncülük eden bir içerik ve yoğunlukta faaliyetlerini yürütmek/yönetmek hususu öncelik arzietmekteydi. Elbette buradaki değişimin hızı her topluma göre yeni bir ayarlama yapmayı gerektirecek kadar mühim bir meseleydi. Bu noktada bir misyon bölgesinde uzun süre faaliyet göstermiş olan misyonerlerin tecrübeleri, hakim tutum ve değerlere karşı geliştirdikleri aşinalıklar ile Helen Morgan misalinde görüldüğü üzere misyonda istihdam edilen yerli ahalden genç kız/kadın yardımcılarının katkıları önem arzietmişti (*Statement form a Consultation on the Preparation of Missionaries*, 1963: 5).

Söz konusu nitelikleri kazandırmaya yönelik olmak üzere hazırlanmış müfredatta; Eski ve Yeni Ahit Çalışmaları, kilise tarihi, kilise doktrininin çağdaş dünyada uygulaması, misyolojiye giriş, Hristiyanlık dışındaki inanç sistemleri, din eğitimi ve öğretim yöntemleri, evangelizm metodları temel dersler olarak gösterilmiştir. Ayrıca sahada aktif görev yapmış olan misyonerler tarafından yerel tarih, kültür, coğrafya, dil, sosyal ve politik ortama dair meselelerin aktarıldığı seminerler düzenlenmiştir. Bütün bu dersler arasında lisan bilgisi büyük önem taşıdığından²², misyonerliğin devamı bu becerinin kazanılması şartına bağlanmış ve sahaya gönderilen misyonerler, muayyen bir süre içerisinde dil sınavını geçmeye mecbur tutulmuşlardır. Öyle ki, bölgede İngilizce olarak irtibat kurabileceği insanların bulunması halinde dahi etkili bir misyon faaliyeti için yerel dil/dilleri öğrenmek şarttır. Doğru telaffuz, kabul edilebilir düzeyde bir gramer ile yeterli kelime bilgisi misyonerlerin, yerli ahalinin düşünce dünyalarına evvela nüfuz edebilmeleri, ardından Protestanlık inancının temel öğretileri çerçevesinde yeniden şekillendirmeleri için yeterli görülmüştür (*Statement form a Consultation on the Preparation...*, 1963: 10).

Sahaya ilk kez gönderilen genç misyonerlere²³, bölgede tecrübe sahibi olanlar tarafından lisan öğrenmeleri, yerli halka adaptasyonları ve mesleğe oryantasyonları için muayyen bir sürenin tanınması,

²¹ Kilise ve mezhep ayırımının ön plana çıkarıldığı on dokuzuncu asır misyon anlayışı ile kilisenin tekliği/birliği ilkesi eğiliminin güçlendiği yirminci yüzyıldaki zihniyet arasında gözardı edilemeyecek farklar mevcuttur (*Statement form a Consultation ...*, 1963: 5).

²² Sözgelimi Afrika misyonları için Fransızca, Portekizce ve İspanyolca gerekli görülmüştü (Ministry of Labour and National Service, 1952: 33).

²³ Misyonerlik eğitimine kabul için ideal yaş sınırı 24 ile 30 olarak belirlenmişti. Ancak savaş gibi olağanüstü hallerde daha ileri yaşlardakiler de kabul edilmişlerdi (Ministry of Labour and National Service, 1952: 33).

yeni nesillerin misyona kazandırılması açısından genel bir yaklaşım olarak aktarılmıştır. Bu kapsamda genç misyonerlerin İngiltere'deki eğitim sürecine, misyon bölgelerinde de devam edildiği anlaşılmaktadır. Sözelimi aktif göreve tayin edilmiş yeni misyonerlerin, bölgedeki kıdemli meslektaşlarından;

- (i) Ülkede mevcut inanç sistemleri, dini grup, cemaatler ve hareketler,
- (ii) Siyasal, sosyal ve kültürel yapı; bunların bilhassa milliyetçilik fenomeni bağlamında anlamları,
- (iii) Toplumsal ve teknolojik değişimler,
- (iv) Bölgedeki Hristiyanlık tarihi, geçmişteki misyonerlik faaliyetleri ve hal-i hazırdaki güçlükler
- (v) Misyonerin yerel kültüre adaptasyonu

hususlarında eğitim görmeleri sağlanmaya çalışılmıştır²⁴. Bu süreçte kıdemli misyonerlerden, genç meslektaşlarını tanıtıcı nitelikte yerel cemaat mensuplarının, idarecilerin, bölgede meskun Avrupalıların katılacakları toplantıları düzenlemeleri, ev ziyaretlerini, vaaz ve propaganda turlarını birlikte yapmaları istenmiştir. Genç misyonerler ise eğitimlerine devam etmeli; yerel kilisenin işleyişini, faaliyetlerini ve neler yapması gerektiğini öğrenerek, ahaliden misyon yararına istifade etmenin yöntemlerini geliştirmelidir (*Statement form a Consultation...*, 1963: 9-10).

Şahsiyet gelişimi konusunda misyonerlik eğitiminde temel mesele, misyonerlerin herhangi bir kilise mensubundan farkları olmadığıdır (Garvie, 1916: 132-133). Misyoner; insanoğlunu tefessühten, başka bir ifadeyle kilisenin amacını, mahiyet ve manasını, Hristiyanlık inancını yitirmiş insanları, kaybetmekten kurtaran kimse olarak tanımlanmıştır. Misyon ise Tanrı'nın himmetiyle gerçekleştirilen ruhun kurtuluş hareketidir. Söz konusu hareketin planı da, inisiyatifi de insani değil ilahi kaynaklıdır. Bu nedenle siyasi, iktisadi yahut şahsi gerekçelerle kendi ülkelerinin dışına çıkan ve o topraklarda yaşayan Hristiyanlardan farklı olmak üzere misyonerler, Tanrı'nın egemenliğine yaptıkları davet ve İsa Mesih'in mesajını iletmeleri itibarıyla evrensel niteliktedir (Hollis, b.t.: 1). Bu kapsamda; itikat ve ibadet ilkelerinde sarsılmaz, güleryüzlü, mütevazı, azimli, günaha sürükleyen cezbedici unsurlara karşı dayanıklı ve hizmete hazır bulunma seviyesi yüksek kişiliklerin yetiştirilmesi hedeflenmiştir²⁵. Rahat ve konforundan ziyade yalnızlık ve hayal kırıklıkları karşısında metanet gösterebilmeleri önemlidir. Zira mensubu oldukları Avrupa ülkesindeki hayat standartı ve gelişmişlik düzeyi ile misyon bölgelerindekiler arasında büyük bir uçurum mevcuttur ve misyoner adayları bu farkı ne kadar önce idrak ederlerse o kadar gerçekçi bir tutum geliştirebileceklerdir. Sözelimi sahada salgın hastalıklara maruz kalabileceklerini, hakarete uğrayabileceklerini, işkence görebileceklerini, Batı'da en yoksul yaşam koşullarının Doğu'da lüks anlamına gelebileceğini kavramalı ve hayatı sadeleştirmeyi öğrenmelidirler (Hollis, b.t.: 6). Bu hallerde misyonerlerden, Hristiyanlığın erken dönemlerinde azizlerin, kilise babalarının katlandıkları zorlukları, sıkıntıları hatırlamaları tavsiye edilmiş, böylece İsa Mesih'e sadakatlerinin de artacağı belirtilmiştir. Ayrıca yabancı toplum ve topluluklar içerisinde kolay iletişim kurabilecek yetenekte, her türlü tenkide açık ve hüsransız karşısında sabredebilecek nitelikte sosyal kişilik eğilimleri göstermeleri beklenmiştir. İnsan ilişkilerinde beceri kazanmış olmaları, misyonerlerin yalnızca yabancı/ötekiyle irtibatı noktasında değil, aynı zamanda misyondaki diğer meslektaşlarıyla etkili iletişim kurabilmeleri için de vazgeçilmez bir özelliktir (Halidi-Ferruh, 1968: 83-84).

Söz konusu maharet misyonerlerin faaliyet gösterdikleri mahalde meşruiyet kazanmalarına ve evangelizm davası yararına düzenlenmeleri gereken organizasyonlara, bölge halkının ilgisini toplamaya katkı sağlamıştır. Sözelimi cemiyetin Nasıra'daki misyonerlerinden Bayan Lee, eğitim faaliyetlerinin haricinde düzenli olarak asgari yüz kadının biraraya geldiği anneler günü vs. kadın toplantılarının organizatörü ve moderatörü olarak da çalışmıştır. Bunlardan 1884 senesindeki bir toplantıya, 105 kadın ile 111 çocuğun iştirak ettiğini belirten Bayan Lee; toplantının öğleden sonra 2.30'da misyon evinin geniş salonunda Arapça bir ilahiyeye başladığını, toplu bir duanın ardından çocuk korosuna bir dua ve ilahinin okutturulduğunu ve bilahare İncil okumalarına geçildiğini bildirmiştir²⁶.

SPFEE bünyesinde gerçekleştirilen misyonerlik eğitiminde ekümenik teoloji, muhtelif Hristiyan kiliselerine yaklaşımın esasını teşkil etmiştir. Hristiyan merkezli içsel ekümenizm ve tüm dünyaya yönelik dışsal ekümenizm olmak üzere birbirine bağlı iki unsurdan hareketle, dikkat çekilen bu anlayışa göre,

²⁴ Ne var ki misyonerler arasında bir müddet sonra beliren ihtilaflar bu eğitim sürecinin devamlılığı önünde bir engel teşkil etmiştir (SPFEE Arşivi, FES., AM6 (1895-1899), No. 11900; No. 11996; No. 12075; No. 12385; No. 12436).

²⁵ Cemiyet nazarında söz konusu kişilik özelliklerine sahip olduğunu ispatlayan misyonerler arasında, Kahire'de en uzun süreyle misyonerlik faaliyeti yürütenlerden biri olan Bayan Whately bulunmaktadır. Nitekim 1880 senesindeki bir raporunda Whately; sapkın itikatların, cehaletin, pahalılığın, ufuksuzluğun hakim olduğu bölgede en küçük yaşta kız çocuğundan yetişkin ev kadınlara kadar ulaşacakları geniş kesimlerin, mücadele edecekleri muhtelif sorunların bulunduğunu ancak azimle, hırsla ve güçlü bir iradeyle misyona hizmet etmeyi sürdürmeye niyetli olduğunu dile getirmiştir (*The Forty-Seventh Report of the Society for Promoting Female Education in the East*, Ocak, 1881: 30).

²⁶ Bu toplantılar toplu olarak bir ilahinin ve duanın okunmasını müteakip başlayan çay servisiyle nihayete erdirilmiştir (*The Fiftieth Report of the Society for Promoting Female Education in the East*, Ocak, 1885: 44-45).

kilisenin ekümenikliği dünya ekümenikliğinin tamamlayıcısıdır (Werff, 1977: 2, 30-59; Speight, 1965: 193-205). Misyoner bu fikri, diğer kiliselere mensup Hristiyanlarla ortak ayin ve dini içerikli faaliyetler gerçekleştirmek suretiyle hayata geçirecektir. Bu bağlamda tahsil döneminde, muhtelif kiliselerin –Ortodoks, Kıbtî, Katolik vs.- din adamları aracılığıyla söz konusu dinler hakkında bilgi sahibi olmaları önemlidir. Bu eğitimde mezhebi mirasın yol açtığı ayırımdan, kıyaslamadan ve farklılıktan ziyade, ekümenik ruhu temellendiren ve tüm kiliselerde mevcut misyon anlayışının teolojik ve tarihi gelişim sürecine ve özelliklerine dikkat çekilmeye çalışılmıştır (Hollis, b.t.: 8).

Yabancı bir kültürde yaşama becerisi kazandırmanın bireyi, kendisini yetiştiren milli ve kültürel süreçlerin bir ürünü olarak kabul etmeyi gerektirdiği düşüncesinden hareketle, söz konusu ulusal, toplumsal ve kültürel yapı hakkında bilgilerin aktarıldığı bir nevi “kültür dersleri”, misyonerlik eğitim programında önemli bir yer teşkil etmiştir. Ne var ki, günümüzde sosyoloji ve kültürel antropoloji disiplinlerini kapsayan bu eğitimin (Turan, 2011: 208-243) misyonerlerde, “her milletin batılılaşmak istemeyebileceği”ne dair bir kanaat oluşturmasında etkisinin bulunduğu ileri sürülemez. Nitekim raporlarda “kâfirlik, kir-pas, karmaşa, düzensizlik, sefalet, miskinlik, dilencilik, elverişsiz iklim koşulları, bağnazlık, cehalet vs.” kavramlarının sıkça kullanılması da, aynı anlayışın yansımaları olarak yer almıştır. Ayrıca Protestanlık inancı benimsetilen kimselerin, içinde buldukları mahalli ortamlara terkedilmemesi, yaygın ve yerleşik inanç ve uygulamalara yeniden temayül göstermeleri ihtimali dolayısıyla dikkat edilmesi gereken bir konu olarak belirtilmiştir (Hollis, b.t.: 8-9; Ministry of Labour and National Service, 1952: 33). Söz konusu hususlara, Gazze’de kızlar için Protestan eğitimi faaliyetini başlatan William D. Pritchett’in, cemiyetin bölgedeki kızların eğitimini üstlenmesi amacıyla genel kurulun huzurunda yaptığı bir konuşmasında değinilmiştir. Kurmuş olduğu okulun üç bin yıllık bir şehir olan Gazze’de, kızlar için muhtemelen ilk okul olduğundan bahseden Pritchett, “cehaletleri coğrafyanın zifiri karanlığına benzeyen” Müslüman öğrencilerin Hristiyan öğretmen ve Hristiyan okul arkadaşları arasında İncil eğitimine tabi tutulmasının önemine dikkat çekmiştir. Gazze hakkında; 16 bin yerleşik nüfusa sahip, 60 kaza ve köyün yer aldığı, çadırlarda yaşayan 50 bin Arap’la toplam nüfusun 100 bine ulaştığı yönünde bilgiler veren Pritchett, Müslüman çoğunluğun yanısıra Rum Ortodoks kilisesine bağlı bir cemaatin meskun bulunduğunu açıklamıştır. Ahalinin eğitime olan ilgisinden hayli etkilendiğini vurgulayan Pritchett, ikinci kız okulunun açılması yönündeki ısrar ve taleplerin had safhaya ulaştığına değinmiş ve Gazze’nin iki ayrı ucundaki Protestan kız okullarının idaresinin, cemiyete bağlı bir kadın misyonere emanet edilmesinin gerekliliğine işaret etmiştir²⁷.

SPFEE’in aynı misyon bölgesinde görevlendirdiği misyonerler arasında yaşanan ihtilaflardan dolayı sıkıntılar çektiği ve meselenin çözülmesi için muhtelif tedbirlere başvurduğu bilinmektedir. Kudsiyet attettikleri vazifeleri doğrultusunda mutlak bir dayanışma ve kardeşlik içerisinde olmaları beklenen misyonerler arasındaki anlaşmazlıklar; başka bir yerde istihdam etmek, geçici bir süre için sahadan uzaklaştırmak, arabulucu tayin etmek yahut genel kurulun huzurunda ifadeye çağırarak suretiyle halledilmeye çalışılmıştır. Sözgelimi Nasıra’da on yılı aşkın süredir görev yapan Bayan Newey ile Bayan Mac Conaghy’in arasındaki husumet, hem istasyondaki evangelik faaliyetlerin hem kazadaki yetimhanenin idaresini güçleştirmiş ve hatta yetimhanede bu sorunu fark eden kızlar üzerinde menfi tesiri tespit edilmiştir. Genel kurul meselenin kendi haline bırakılarak çözümlenemeyeceğini fark etmiş ve Newey’in on bir yıldır Nasıra’da bulunması yüzünden beden ve ruh sağlığının olumsuz etkilendiği düşüncesiyle, 1896 baharında İngiltere’ye dönmesine karar vermiştir²⁸. Mac Conaghy ise, iki misyoner arasındaki bu ihtilaftan dolayı cemiyetin müteessir olduğu yönünde ikaz edilmiş ve kendisinden daha kıdemli bir misyoner hakkındaki olumsuz tutumundan dolayı eleştirilmiştir. Genel kurul ayrıca meselenin halli için gerekirse bir arabulucudan da istifade edilebileceğini belirtmiştir (SPFEE Arşivi, FES., AM6 [1895-1899], No. 1190). Bu tartışmadan sonra Bayan Mac Conaghy de bir süreliğine Dublin’e gönderilmiştir (SPFEE Arşivi, FES., AM6 [1895-1899], No. 1192).

SPFEE’in bu çabaları; hedefi belli olan, söz konusu hedef doğrultusunda yapılan ve hedefe hizmet edecek misyonerlerin yetiştirilmesine önem atfeden kadın Protestan cemiyetleri arasında olduğuna işaret etmektedir. Cemiyet misyonerlerin zihinsel, fiziksel ve dini-ahlaki eğitimlerine özen göstermiş ve misyonerlerin en önemli vazifesinin dini propaganda olduğu görüşünden hareketle, bu eğitimin adaylarda keskin bir zekaya sahip olmak, uyanık, etrafta olan bitenlerin farkında olmak, ihtiyatlı olmak, sebat etmek, mütevazî olmak, samimi olmak, kibirden arınmak, nefsin isteklerine hakim olmak, sade, şeffaf, anlaşılabilir

²⁷ Cemiyet Pritchett’in bu önerisini kabul etmiş ve en kısa zamanda talebinin yerine getirileceğini ifade etmiştir (*The Forty-First Report of the Society for Promoting Female Education in the East*, Ocak, 1875: 33-34).

²⁸ Genel Kurul’un talimatına rağmen Bayan Newey’in, istasyondan ayrılmak istemediğini ve en azından yerine birinin bulunmasına dek, misyonu idare etmek istediğini bildirmesi üzerine, Bayan Smith onun yerine kendisine İngiltere’ye gelme izninin verilmesini istemiştir. Ancak Smith’in de istasyondan ayrılması halinde, vazifesinin ağırlığından dolayı Newey’in sağlığının daha fazla bozulacağı endişesi taşıyan cemiyet talebi reddetmiştir (SPFEE Arşivi, FES., AM6 [1895-1899], No. 1195).

ve kolay iletişim kurulabilir bir kişilik sahibi olmak özelliklerini kazandıracak nitelikte gerçekleştirilmesini istemiştir.

SONUÇ

On dokuzuncu yüzyıl misyon hareketinde –en azından asrın sonlarına dek- kadın misyonerler, erkek meslektaşları tarafından geliştirilmiş söyleme meydan okumamışlar/okuyamamışlar ve alternatif bir strateji tasarlamamışlar/tasarlayamamışlardır. Bu dönemde tercihleri, erkek egemen teori ve yaklaşımlarını değiştirmek/yıkarak yerine mevcut misyon anlayışını, geleneğini takip ederek, evangelist dünya görüşünde erkeğin özne/belirleyen, kadının öteki olduğu ve kadın kimliğinin erkeğe göre tanımlanıp anlam/değer kazandığı hakim yaklaşıma uymaktan yana görülmüştür. Erkek misyonerlerin dış misyonlarda yegane nazar-ı itibare aldığı etnik ve kültürel (dini-mezhebi) farklılıklar, Protestan teşkilatlarındaki kadınlar tarafından aynen benimsenmiş; kadınları eviçi hizmetlerle sınırlayan cinsiyetçi işbölümü neredeyse hiç sorgulanmamıştır. Misyon bölgelerinde erkek misyonerlere açılmayan mahrem kapıların kadınlara açılması ve bölgenin insan kaynaklarına dair tuttıkları notlar sayesinde meslektaşlarına yeni faaliyet alanlarını göstermeleri, cemiyetlerin kadın misyonerlere tedricen daha fazla destek vermesini sağlamıştır. Ayrıca Batılı emperyal zihniyetin güç kazanmasında ve yaygınlaşmasında kadın misyonerlerin, hakim ataerkil geleneğin haricine çıkmaması ve Billie Melman'ın ifadesiyle, Doğu'yu/Doğulu kadını Batılı erkek misyonerleriyle aynı düşünce manzumesi çerçevesinde –küçük nüanslarla da olsa- yorumlaması bu desteğin kazanılmasını kolaylaştırmıştır (Melman, 1992: 7-8). Nitekim kadın misyonerlerce de bütün tenkitlerin hedefi İslamiyet olmuştur. Sözelimi Müslüman erkeklerdeki kadın karşıtlığına dayalı ataerkil zihniyetin kaynağı din, gelenek ve hatta Kur'an'ın, Hz. Muhammed'in kadına bakışı ve kadın anlayışındır. Buna göre İslamiyet kadını, insanın eksik ve alt bir türü olarak kabul eden, uğursuz sıfatıyla nitelendiren bir dindir. Esasen kadın misyonerlerin dini literatürde kadına karşı olumsuz ifade ve misalleri bulma konusundaki hevesleri; kocalarına itaat göstermedikleri, nankörlük ettikleri ve şeriata uymadıkları için cehennem zebanisi olarak görüldüklerine dair ardarda sıraladıkları ifadelerden anlaşılmaktadır. Şüphesiz İslamiyet'in kadın anlayışı ve Arap coğrafyasındaki kadın kimliği hakkında yapılan genellemeler, dönemin ataerkil kültürünü, patriarkal yapısını yahut sözü edilen rivayetlerin hangi kontekstler içerisinde yer aldıklarını anlamaya yönelik gösterilmesi gereken bir çabadan hayli uzaktır. Diğer taraftan SPFEE misyonerleri sınırlamalar noktasında yerli kadınlarla kendilerini yani Batılı kadınları özdeşleştirmiş; ata binmeleri, yalnız seyahat etmeleri yahut muayyen ölçülerdeki tesettüre riayet etmemeleri hususunda aynı/benzer tepkilerin gösterildiğini ifade etmişlerdir. Bu yaklaşımda ayırddedici bir nitelik olmak üzere misyonerler sorgulayıcı ve kuşkucu bir tavır sergilemişlerdir.

KAYNAKÇA

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

- BOA., 3 Ekim 1882 (20 Za 1299), *MF.MKT.* [Maarif Nezareti Mektubi Kalem], 77/61.
BOA., 17 Kasım 1883 (17 M 1301), *Y.A.RES.* [Yıldız Resmi Maruzat], 22/6.
BOA., 1 Haziran 1884 (7 Ş 1301), *Y.A.RES.*, 24/3.
BOA., 22 Haziran 1884 (28 Ş 1301), *Y.A.RES.*, 24/21.
BOA., 8 Aralık 1884 (19 S 1302), *Y.A.RES.*, 26/31.
BOA., 4 Ekim 1890 (19 S 1308), *Y.A.HUS.* [Yıldız Hususi Maruzat], 249/69.
BOA., 5 Temmuz 1891 (28 Za 1308), *DH.MKT.* [Dahiliye Mektubi Kalem], 1846/52.
BOA., 23 Temmuz 1891 (16 Z 1308), *İ.DH.* [İrade Dahiliye], 1237/96917.
BOA., 4 Ağustos 1898 (16 Ra 1316), *İ.HUS.* [İrade Hususi], 66/1316.
BOA., 8 Ağustos 1898 (20 Ra 1316), *BEO.* [Babiali Evrak Odası], 1173/87931.
BOA., 8 Eylül 1898 (21 R 1316), *DH.MKT.*, 2103/17.
BOA., 8 Eylül 1898 (21 R 1316), *DH.MKT.*, 2103/38.
BOA., 11 Aralık 1899 (8 Ş 1317), *Y.PRK.AZN.* [Yıldız Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı], 20/74.
BOA., 6 Ocak 1900 (5 N 1317), *DH.TMIK.M.* [Dahiliye Muamelat], 80/4.
BOA., 12 Temmuz 1900 (15 Ra 1318), *BEO.*, 1517/113731.
BOA., 2 Eylül 1901 (18 Ca 1319), *ŞD.* [Şura-yı Devlet], 2712/2.
BOA., 3 Eylül 1902 (30 Ca 1320), *MV.* [Meclis-i Vükela Mazbataları], 104/73.
BOA., 13 Eylül 1902 (10 C 1320), *BEO.*, 1918/413818.
BOA., 13 Mart 1907 (28 M 1325), *ŞD.*, 2757/1.
BOA., 13 Mart 1907 (28 M 1325), *ŞD.*, 2757/1.
BOA., 8 Kasım 1908 (13 L 1326), *ŞD.*, 2771/26.

İNGİLİZ ARŞİVLERİ

- Annual Reports of the Society for Promoting Female Education in the East, No. 24-64, London: Suter & Alexander, 1858-1899.
SPFEE Arşivi, *The Twenty-Forth Report of the Society for Promoting Female Education in the East* (Ocak, 1858). London: Suter & Alexander.
SPFEE Arşivi, *The Twenty-Sixth Report of the Society for Promoting Female Education in the East* (Ocak, 1860). London: Suter & Alexander.
SPFEE Arşivi, *The Twenty-Eighth Report of the Society for Promoting Female Education in the East* (Ocak, 1862). London: Suter & Alexander.
SPFEE Arşivi, *The Twenty-Ninth Report of the Society for Promoting Female Education in the East* (Ocak, 1863). London: Suter & Alexander.
SPFEE Arşivi, *The Thirty-Third Report of the Society for Promoting Female Education in the East* (Ocak, 1867). London: Suter & Alexander.
SPFEE Arşivi, *The Thirty-Fifth Report of the Society for Promoting Female Education in the East* (Ocak, 1869). London: Suter & Alexander.
SPFEE Arşivi, *The Forty-First Report of the Society for Promoting Female Education in the East* (Ocak 1875). London: Shaw & Co.

SPFEE Arşivi, *The Forty-Seventh Report of the Society for Promoting Female Education in the East* (Ocak, 1881). London: Shaw & Co.
SPFEE Arşivi, *The Forty-Ninth Report of the Society for Promoting Female Education in the East* (Ocak, 1884). London: Shaw & Co.
SPFEE Arşivi, *The Fiftieth Report of the Society for Promoting Female Education in the East* (Ocak, 1885). London: Shaw & Co.
SPFEE Arşivi, *The Sixty-Third Report of the Society for Promoting Female Education in the East* (Ocak, 1898). London: Shaw & Co.
SPFEE Arşivi, FES., AM 1 (1834-1846), No. 1048, 1197.
SPFEE Arşivi, FES., AM 2 (1846-1863), No. 2997, 3293.
SPFEE Arşivi, FES., AM 3 (1863-1870).
SPFEE Arşivi, FES., AM 4 (1871-1877).
SPFEE Arşivi, FES., AM 5 (1878-1885), No. 7324, 7328, 7507, 7962, 8007, 8027, 8086, 8217, 8277.
SPFEE Arşivi, FES., AM 6 [1895-1899], No. 11846, 11847, 11849, 11862, 11863, 11875, 11900, 11921, 11995, 11996, 12030, 12038, 12039, 12075, 12287, 12385, 12436.
CMS Arşivi, 1907-1915. CMS/W (Women's Department)/A 3.
CMS Arşivi, 1893-1968, CMS/W; CMS/W/A (Administration); CMS/W/C (Committee work); CMS/W/O (Outside organisations).
CMS (1910). *The Palestine Mission. Handbooks of the CMS Missions*. London: CMS.
CMS (1909). *The Persia and Turkish Arabia Missions*, London: CMS.
B.y., *The Palestine Mission* (1910). London: W. Gloves & Sons.
Durham University Archives, "Syria. Ladies' Association for the Social and Religious Improvement of the Syrian Females", (1867-1869), G19/3/81.
Public Record Office (PRO), 24 Mart 1908, FO. (Foreign Office), 618/3, "Missionary work in Palestine".

SÜRELİ YAYINLAR

Turkish Missions' Intelligencer, No. 4, 15 Nisan 1879, s. 1.

KİTAP VE MAKALELER

ARİĞ, Ayten Sezer (1999). *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, Ankara: TTK.
AYDIN, Mehmet (1996). "Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara: TDV., s. 7-20.
AYKİT, Dursun A. (2008). *Misyön ve İnciller : Misyonerliğin Tarihsel Kökenleri*, İstanbul: Kesit Yay.
BUZPINAR, Ş. Tufan (2003). "Suriye ve Filistin'de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri [19. Yüzyıl]", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 10, s. 107-120.
B.Y. (1963). *Statement form a Consultation on the Preparation of Missionaries*, London, Geneva, New York: Commission on the World Mission and Evangelism of the World Council Churches.
DALYAN, M. Gökhan (2012). 19. Yüzyılda Amerikalı Misyonerlerin Hakkari Günlüğü [1830-1870], İstanbul: Öncü Kitap.
DANACIOĞLU, Esra (1993). *Osmanlı Anadolu'sunda Anglo-Sakson Misyoner Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
DAVISON, Roderic H. (1987). "Osmanlı Türkiye'sinde Batılı Eğitim", (çev.) Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Belleten*. C. LI, S. 200, s. 1031-1044.
DE SELINCOURT, A. (1911). "Signs of Progress in India", *Daylight in the Harem. A new Era for Moslem Women*, (ed.) Annie van Sommer, Samuel M. Zwemer, Edinburgh & London: Oliphant, Anderson & Ferrier, s. 55-70.
DERİNGİL, Selim (2002). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji. II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, (çev.) Gül Çağalı Güven, İstanbul: YKY.
DEWICK, Edward C. (1953). *The Christian Attitude to Other Religions*, Cambridge: CUP.
DİNÇER, Nahid (b.t.). *Yabancı Özel Okullar (Osmanlı İmparatorluğu'nun Kültür Yoluyla Parçalanması)*, İstanbul: ER-TU Matbaası.
ERDOĞAN, Dilşen İnce (2008). *Amerikan Misyonerlerinin Faaliyetleri ve Van Ermeni İşyanları [1896]*, İstanbul: IQ Yay.
Female Agency Among the Heathen: As Recorded in the History and Correspondence of the Society for Promoting Female Education in the East (1850), (ed.) B. W. Noel, London: Edward Suter.
FORTNA, Benjamin C. (2002). *Mekteb-i Hümayun. Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslam, Devlet ve Eğitim*, (çev.) Pelin Sıral, İstanbul: İletişim Yayınları.
GARVIE, A. E. (1916). "The Education of Missionaries", *International Review of Missions*, V. 5, s. 127-140.
GOLDSACK, W. (1906). "How to Reach and Teach Illiterate Moslems", *Methods of Mission Work Among Moslems. Being those Papers read at the First Missionary Conference on behalf of the Mohammedan World held at Cairo, April 4th-9th, 1906*, (ed.) E. M. Wherry, London: Fleming H. Revell Company, s. 29-58.
GÜNDÜZ, Şinasi (2004). "Misyonerlerin Çalışma Yöntemleri", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri. Tartışmalı İlmi Toplantı*, [ed.] Ö. F. Harman, İstanbul: Ensar Neşriyat, s. 349-376.
GÜNDÜZ, Şinasi- AYDIN, Mahmut (2002). *Misyonerlik : Hristiyan Misyonerler, Yöntemleri ve Türkiye'ye Yönelik Faaliyetleri*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
HABOUBİ, Farida (2010). *Anglo-Sakson Protestan Teşkilatlarının Türkiye'deki Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
HALİDİ, Mustafa- FERRUH, Ömer (1968). *İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm*, [trc.] Osman Şekerci, İstanbul: Kalem Kitabevi.
HAYDAROĞLU, İlknur Polat (1993). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ankara: Ocak Yayınları.
HOLLIS, A. Michael (b.t.). *The Preparation and Place of the Missionary*, Edinburgh: Centre for the Study of Christianity in the Non-Western World.
KEEN, Rosemary A. (1997). 'Catalogue of the papers of Society for Promoting Female Education in China, India and the East, Church Missionary Society' 1987, *Editorial introduction by Rosemary Keen in 'Church Missionary Society Archive. Missions to Women. A Listing and Guide to Section II: Parts 1-3 of the Microfilm Collection'*, London: Adam Matthew Publications.
KİRŞEHİRLİOĞLU, Erol (1963). *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri*, İstanbul: Bedir Yayınları.
KOÇABAŞOĞLU, Uygur (1989). *Anadolu'daki Amerika*, Ankara: İmge Yayınları.
MELMAN, Billie (1992). *Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718-1918: Sexuality, Religion and Work*, Ann Arbor: The University of Michigan Press.
Ministry of Labour and National Service (1952). *Church Work. Clerical and Lay Workers, Careers for Men and Women series*, London: Fosh & Cross Ltd.
MORGAN, Helen (1965). *Who'd Be A Missionary?*, London: Patmos Press.
MUTLU, Şamil (2005). *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*. İstanbul: Gökkuşbu Yay.
NURDOĞAN, Arzu M. (2014). "Anglikan Kilisesi'nin Osmanlı'daki Sancaktarı: Church Missionary Society: Hedefleri, Misyonerlik Tanımı ve Motivasyon Unsurları - III", *Dini Araştırmalar*, C. 17, S. 45, s. 60-92.
OYMAK, İskender (2012). *Metot ve Çalışma Alanları Açısından Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul: Ankara Okulu Yayınları.

- ÖZDALGA, Elisabeth (2005). "Christian Community Schools during the Ottoman Reform Period, Late Ottoman Society", *Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy*, (ed.) Elisabeth Özdalga, London: Routledge Curzon, s. 254-273.
- POLVAN, Nurettin (1952). *Türkiye'de Yabancı Öğretim*, Ankara: MEB Yayınları.
- POOLE, Sophia (2003). *The English Women in Egypt: Letters from Cairo written during a residence there in 1842-1846*, Cairo; London: American University in Cairo Press.
- RANDALL, Ian -PRICE, Charles (2000). *Transforming Keswick. The Keswick Convention: Past, Present & Future*, Carlisle: M Publishing.
- RICHTER, Julius (1910). *A History of Protestant Missions in the Near East*, London: Fleming H. Revell Co.
- SEMPLE, Rhonda A. (2003). *Missionary Women. Gender, Professionalism and the Victorian Idea of Christian Mission*, Suffolk: Boydell Press, 2003.
- SEVİNÇ, Necdet (2007). *Osmanlı'dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri: Okullar, Kiliseler ve Yardım Kuruluşları*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- SOMEL, Selçuk Akşin (2010). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908). İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SPEIGHT, R. Marston (1965). "Some Bases for a Christian Apologetic to Islam", *International Review of Missions*, S. 54, s. 193-205.
- STOCK, Eugene (1899). *The History of the Church Missionary Society: Its Environment, Its Men, and Its Work*, C. II, London: CMS.
- STOCK, Eugene (1907). *A Historical Survey of Women's Work in the CMS*, London: CMS.
- TOZLU, Necmettin (1991). *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TURAN, Süleyman (2011). *Misyoloji. Hristiyan Misyon Bilimi*, Ankara: Sarkaç Yayınları.
- TURAN, Şerafettin (2003). "Levant", *İslam Ansiklopedisi*, C. 27, s. 145-147.
- TÜMER, Günay- KÜÇÜK, Abdurrahman (1993). *Dinler Tarihi*, Ankara: Ocak Yayınları.
- ÜÇAROL, Rıfat (1978). *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- VAHAPOĞLU, Hidayet (1997). *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları*, Ankara: MEB Yayınları.
- WATT, William M. (1963). *Truth in the Religions: A Sociological and Psychological Approach*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- WERFF, Lyle L. Vander (1977). *Christian Mission to Muslims*, South Pasadena: William Carey Library.
- WILLIAMSON, G. R. (1848). *Memoir of the Rev. David Abeel. Late Missionary to China*, New York: Robert Carter.
- YOUNG, James C. (1906). "Islam in Arabia", *The Mohammedan World of to-day: Being Papers Read at the First Missionary Conference on Behalf of the Mohammedan World Held at Cairo April 4th-9th, 1906*, (ed.) Samuel M. Zwemer, Elwood M. Wherry, James L. Barton, New York: F.H.Revell, s. 86-91.
- ZWEMER, Samuel M. (1911). "A Sketch of the Conference at Lucknow", *Daylight in the Harem. A new Era for Moslem Women*, (ed.) Annie van Sommer, Samuel M. Zwemer, Edinburgh & London: Oliphant, Anderson & Ferrier, s. 11-20.